ပြည်ထောင်စု ဆိုရှယ်လစ်သမ္မတ မြန်မာနိုင်ငံတော်
ပြည်ထဲရေးနှင့် သာသနာရေးဝန်ကြီးဌာန

သာသနာရေးဦးစီးဌာန

ညွှန်တေသနစာစဉ် (၁/၈၈)

စေတီပုထိုးပုံသဏ္ဌာန်များ အဆင့်ဆင့်ပြောင်းလဲလာပုံ

(သုတေသနစာတမ်း)

ပြုစုသူများ

ဦးမြသောင်း
ဦးမောင်မောင်လေး
ဒေါ်တင်နွဲ့

၁၉၈၈

၈၄

မာတိကာ

အမှတ်စဉ်	အကြောင်းအရာ	စာမျက်နှာ
၁။	နိဒါန်း	၁
၂။	"စေတီ" ဟူသော ဝေါဟာရ၏ အနက်အဓိပ္ပာယ်	၂
၃။	စေတီပုထိုးများ တည်ထားကိုးကွယ်ခြင်း၏ ရည်ရွယ်ချက်	၄
၄။	စေတီ တည်ထားကိုးကွယ်ထိုက်သော ပုဂ္ဂိုလ်များ	၅
၅။	စေတီ (၅) မျိုး	၆
၆။	စေတီ၏ အစ	၈
၇။	စေတီ ပုထိုးများပုံသဏ္ဌာန် အဆင့်ဆင့် ပြောင်းလဲလာပုံ	၁၁
၈။	မြန်မာနိုင်ငံ စေတီများ	၁၂
၉။	စေတီတစ်ဆူ၏ အင်္ဂါအစိတ်အပိုင်းများ	၁၇
၁၀။	စေတီတွင် ဌာပနာပုံများ	၂၂
၁၁။	အခြားအိမ်နီးနားချင်း နိုင်ငံများရှိ စေတီများ	၂၇
၁၂။	နိဂုံး	၃၄
၁၃။	ကျမ်းကိုး စာစောင်း	၃၆

"ဓါတ်ပုံများ စာရင်း"

ပုံ ၁။ အိန္ဒိယနိုင်ငံရှိ စန္ဒီစေတီတော်။

ပုံ ၂။ စေတီတော်ပုံစံအမျိုးမျိုး။

ပုံ ၃။ မြန်မာနိုင်ငံရှိ မင်္ဂလာစေတီနှင့် အာနန္ဒာဘုရား။

ပုံ ၄။ အင်ဒိုနီးရှားနိုင်ငံ ဂျားဗားကျွန်းရှိ
ဗောရောဗုဒ္ဓါစေတီ။

၁။ နိဒါန်း

စေတီပုထိုးများကို ဗုဒ္ဓဘာသာထွန်းကားသည့်နိုင်ငံတိုင်း၌ တွေ့နိုင်သည်။ ယနေ့ခေတ်တွင် ကမ္ဘာတစ်ဝှမ်းလုံးနီးပါး ဗုဒ္ဓဘာသာရောက်ရှိပျံ့နှံ့နေပြီဖြစ်သည်။ အရှေ့တိုင်းယဉ်ကျေးမှုကို လေ့လာလိုက်စားကြသော အနောက်တိုင်းသားအားလုံးလိုလိုပင် စေတီပုထိုးများအကြောင်းကို သိရှိကြသည်။ စေတီပုထိုးများကို ဗုဒ္ဓဘာသာပျံ့နှံ့ထွန်းကားရာနိုင်ငံများ ဖြစ်ကြသော ဂျပန်၊ တရုတ်၊ အိန္ဒိယ၊ နီပေါလ်နှင့် အရှေ့တောင်အာရှနိုင်ငံများ၌ တွေ့မြင်ကြရသည်။ "များလှစေတီမြန်မာပြည်" Land of Pagodas ဟု ကမ္ဘာ့အရပ်ရပ်က အသိအမှတ်ပြုကြရသော မြန်မာနိုင်ငံသည်လည်း ဗုဒ္ဓဘာသာ စည်ပင်ထွန်းကားသောနိုင်ငံဖြစ်သဖြင့် ယနေ့ထိ ရှေးဟောင်းစေတီပုထိုး ပေါင်းငါးထောင်ကျော်ခန့် ရှိလေသည်။

သို့သော် စေတီပုထိုးနှင့်ပတ်သက်၍ ခြေခြေမြစ်မြစ်သိရှိထားသူ နည်းပါးလှပေသည်။ မြန်မာနိုင်ငံတိုင်းရင်းသားများသည် ဗုဒ္ဓဘာသာတရားကို အလွန်လေးစားကြသော ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များဖြစ်ကြသည်နှင့်အညီ စေတီပုထိုးများကို လှူဖွယ်ပစ္စည်းမျိုးစုံဖြင့် လှူဒါန်းပူဇော်ခြင်း ကိုးကွယ်ခြင်း ဆည်းကပ်ခြင်းပြုကြသော်လည်း စေတီပုထိုးများ မည်သည့်အကြောင်းကြောင့် ပေါ်ပေါက်လာသည်၊ မည်သည့်အချိန်ကစ၍ ပေါ်ပေါက်လာသည်၊ မည်ကဲ့သို့ ပုံသဏ္ဌာန် အဆင့်ဆင့်ပြောင်းလဲလာသည်၊ မည်သည့်ပစ္စည်းများကို မည်သည့်နေရာ၌ ဌာပနာကြသည်၊ စေတီ၏ အစိတ်အပိုင်းများကို မည်သို့ခေါ်ဝေါ်သည်၊ ယင်းအစိတ်အပိုင်းများကို မည်သည့်အဓိပ္ပါယ်ဖြင့် ထည့်သွင်းပုံဖော်ခြင်းဖြစ်သည်၊ မည်သည့်ယဉ်ကျေးမှုမှ ဆင်းသက်လာခြင်းဖြစ်သည် စသည်တို့ကို ဂဃနဏ သိရှိကြသူ နည်းပါးလှပေသည်။ စေတီပုထိုးဟူသော ဝေါဟာရ၏ အဓိပ္ပါယ်ကိုပင် သိရှိသူနည်းပါးလှပေသည်။

ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တိုင်း မိမိတို့ကိုးကွယ်သော စေတီပုထိုးနှင့် ပတ်သက်၍ ခြေခြေမြစ်မြစ်သိရှိလာကြစေရန် ရည်ရွယ်၍ ဤစာတမ်းငယ်ကို ပြုစုတင်ပြရခြင်းဖြစ်ပေသည်။

၂။ စေတီဟူသော ဝေါဟာရ၏ အနက်အဓိပ္ပါယ်

စေတီပုထိုး ၊ ထူပါ ဟူသော ဝေါဟာရများသည် အရိုအသေပြုအပ်သော အ[illegible]ချီး မွမ်း အပ်သော အရာဟု အနက်ရသည်။ ``ထူပါ'' ဟူသော ဝေါဟာရ [illegible]ရှင်ဘာသာ ``သ္တူပ'' မှ ဆင်းသက်လာခြင်း ဖြစ်၏။ ``သ္တူပ'' သဒ္ဒါသည် [illegible]ပူစာ၊ တောင်ကုန်း ဟူသော အနက်အဓိပ္ပါယ်ကို ဆောင်၏။ ထိုမှ တစ်ဆင့် ယင်း တောင်ကုန်း ပေါ်၌တည်ထား၍ အမြတ်တနိုး ကိုးကွယ်သော ပုဂ္ဂိုလ် ထူး ပုဂ္ဂိုလ်မြတ်တို့၏ ဆံတော် ဓါတ်တော်တို့ကိုလည်း ``သ္တူပ'' ခေါ်၏။ ``သ္တူပ'' ဝေါဟာရမှ သည် ``တုပ်''၊ ယင်းမှသည် ပါဠိမြန်မာ ဝေါဟာရ ``ထူပ'' သို့ ရွေ့လျောသက်ဆင်း လာသည်ဟု ယူဆကြ၏။ ``သ္တူပ'' ဝေါဟာရသည် ချီး မွမ်း ထိုက်သောအရာဟု အနက် အဓိပ္ပါယ်ရှိသည်။[၁] အချို့သုတေသီများ က စေတီ ဟူသည်မှာ မှန်မပါသော ခြေတိုက်ဘုရား အဆောက်အဦ၊ ပုထိုး ဟူသည်မှာ မှန်နှင့်တကွသော အဆောက်အဦဖြစ်သည်ဟု သတ်မှတ်ကြသည်။ မန္တလေး မြို့ အဘယာရာမ ရွှေဂူ တိုက် ဆရာတော် အရှင်အဂ္ဂဓမ္မာဘိဝံသ ရေးသား သော ``အဘိဓာန် နိသျသစ်'' တွင် ``ထူပ သဒ္ဒါသည် လိုဏ်မှန်ရှိသော ပုထိုး ၊ မရှိသော စေတီ နှစ်မျိုး ကို ဟော၏။ ``စေတိယ သဒ္ဒါကား လိုဏ် မှန်မရှိသော စေတီကိုသာ ဟောကြောင်း ဋီကာ ဆို၏'' ဟု ပါရှိသည်။[၂]

မာန်လည်ဆရာတော်ဘုရား ကြီး ကလည်း မဃဒေဝလင်္ကာသစ်ပိုဒ်ရေ ၅၇၉ ၌ ``[illegible]လိုဏ်မထုတ်၊ သမုဒ်ရုဋ္ဌိ၊ ပွတ်နှယ်ညီသား ၊ စေတီဖြိုး မြို[illegible]၊ အဆိုင် ဆိုင်နှင့် မှန်လိုဏ်ရှိမဲ့ ထူးမငဲ့ဘဲ၊ မည်ဘဲသညာ မြန်ဘာသာဖြင့် ဝေါဟာခေါ်ရုံး၊ ပုထိုး တုပ၊ ရွှေဂူ စသည်၊ များလှပည်း ထူ၊ အဆူ ဆူဝယ်၊ ကြည်ဖြူကော်ရော်၊ ရှိပူ ဇော်၍'' - ဟု စပ်ဆိုတော်မူခဲ့ပါသည်။[၃]

အမရပူရမြို့ ဘကြီး တော်မင်း ၏ ကောင်းမှုတော် ``မဟာဝိဇယ ရံသီ'' စေတီကြီး ကို ``ပုထိုး တော်ကြီး'' ဟု ခေါ်ဝေါ်ခြင်း ကိုထောက်၍ မှန် မပါသော်လည်း ပုထိုး ဟု သမုတ်နိုင်ကြောင်း နှင့် စေတီပုထိုး ၊ ထူပ ဟူ သော ဝေါဟာရတို့သည် ယေဘုယျအား ဖြင့် သဏ္ဍာန်မကွဲပြား တစ်မျိုး တစ်စား တည်း သော အဆောက်အဦကို ဟောသော ဝေါဟာရများဖြစ်ကြောင်း မှတ်ယူနိုင်ပေ သည်။[၄]

၁။ မြန်မာ့စွယ်စုံကျမ်း - အတွဲ - ၃။ စာ - ၄၂၆။

၂။ အဘိဓါန် နိသျသစ်၊ ပြုစုသူ အဂ္ဂ ဓမ္မာဘိဝံသ။ စာ - ၁၆၃။

၃။ မာန်လည်ဆရာတော်၊ မဃဒေဝ အပိုဒ် ၅၇၉။ စာ - ၄၆၁။

၄။ မြန်မာ့စွယ်စုံကျမ်း - အတွဲ - ၃။ စာ - ၄၂၆။

ထို့ကြောင့် စေတီဟူသည်မှာ အရိုအသေပြုအပ်သောအရာဟု အနက်အဓိပ္ပါယ်ဖွင့်ဆိုနိုင်ပါသည်။ ဂုဋ္ဌတ္ထ ဝိနိစ္ဆယကျမ်းကို ထောက်ရှုလျှင်လည်း "စေတီ" ဟူသော ဝေါဟာရသည် "စေတိယ" ပါဠိမှ ဆင်းသက်လာသည်။ "တိပိဋကပါဠိ-မြန်မာအဘိဓါန် စ-ဈ၊ အတွဲ-၇"တွင် "စေတိယ" ဟူသော ဝေါဟာရကို အဓိပ္ပါယ် ခုနစ်မျိုး ဖွင့်ဆိုထားသည်။ ယင်းတို့မှာ (၁) စေတီ၊ ဘုရားစေတီ၊ ဘုရားပုထိုး။ (၂) နတ်ကွန်း၊ နတ်နန်း၊ နတ်တို့နေရာဌာန။ (၃) နတ်ကွန်းကျောင်း၊ နတ်ကွန်းနေရာ၌ ဆောက်လုပ်အပ်သောကျောင်း။ (၄) ဂန္ဓကုဋီကျောင်းတော်၊ ပဒုမုတ္တရဘုရားရှင် သီတင်းသုံးရာ ပဒုမကျောင်းတော်။ (၅) မင်္ဂလာ့စရုဝ်၊ မလ္လမင်းတို့ အဘိသိက် မင်္ဂလာပြုသောအခါတန်ဆာဆင်ရာမင်္ဂလာမဏ္ဍပ်။ (၆) စေတိယကောင်း။ (၇) (က) ပူဇော်မြတ်နိုးအပ်သော(သစ်ပင်အရုံ၊ ကျောက်တိုင်စသည်)။ (ခ) နှစ်သက်ဝမ်းမြောက်မှုကို စေ့ဆော်ဖြစ်စေရာဖြစ်သော(သစ်ပင်၊ အရုံ၊ ကျောက်တိုင် စသည်)ဖြင့် အနက်ဖွင့်ဆိုထားသည်။

ထို့ကြောင့် ဤရေးသားမှုနှင့် အဓိကသက်ဆိုင်သော စေတီ၏အဓိပ္ပါယ်မှာ လူနတ်ဗြဟ္မာ သတ္တဝါတို့ လေးမြတ်ပူဇော်အပ်သောအရာ၊ အုတ်ကျောက်စသည်တို့ဖြင့် မြဲမြံ [illegible] တည်ဆောက်ပြုလုပ်ထားအပ်သော အရာဖြစ်ပေသည်။

၃။ စေတီပုထိုးများ တည်ထား ကိုးကွယ်ခြင်း၏ ရည်ရွယ်ချက်။

စေတီဘုရား တည်ထား ကိုးကွယ်ခြင်း၏ အဓိကရည်ရွယ်ချက်မှာ မြတ်စွာဘုရား သခင်အား အစဉ်သတိရနေစေရန် ဖြစ်သည်။ မြတ်စွာဘုရား သခင် ပရိနိဗ္ဗာန် စံဝင်၍ တေဇောဓါတ် လောင်တော်မူပြီး သည်၏အဆုံးတွင် လမ်းဆုံ လမ်းဆ လမ်းလေးခွတို့၌ စေတီပုထိုးများ တည်ဆောက်၍ မြတ်စွာဘုရား၏ သရီရ ဓါတ်တော်များကို ထည့်သွင်း ဌာပနာပြီး ကိုးကွယ်ကြသည်။ စေတီပုထိုးများကို ပန်း ဆီမီး၊ ရေချမ်း အမွှေးနံ့သာများ၊ ဆွမ်း ခဲဘွယ် ဘောဇဉ်များ စသည့် လှူဖွယ်ပစ္စည်း မျိုးစုံဖြင့် မြတ်စွာဘုရားအား အာရုံပြု၍ လှူဒါန်းကြသည်။

မြတ်စွာဘုရား ပရိနိဗ္ဗာန်သို့ စံကြွတော်မူပြီး နောက် ဝေနေယျ အပေါင်းတို့၏ အကျိုးစီးပွား အလို့ငှါ သရီရ ဓါတ်တော် စသော ဓါတ်တော်၊ မွေတော်၊ ဆံတော်၊ စွယ်တော်၊ ညှပ်ရိုးတော်၊ နဖူးသင်းကျစ်တော်တို့ကို ဓါတု စေတီများ တည်ထား ကိုးကွယ်စေရန် ခွင့်ပြုခဲ့သည်။ ထို့ကြောင့် ခြုံ၍ ဆိုရလျှင် စေတီပုထိုးများ တည်ထား ကိုးကွယ်ခြင်းသည် မြတ်စွာဘုရား၏ ဓါတ်တော်များကို သက်ရှိထင်ရှား မြတ်စွာဘုရားကဲ့သို့ အောက်မေ့၍ ပူဇော်ခြင်းဖြစ်ပါသည်။ ယင်းသို့ပူဇော်ခြင်းသည် သက်ရှိထင်ရှား မြတ်စွာဘုရား ကိုယ်တော်တိုင်အား ပူဇော်သကဲ့သို့ တူမျှသော ကုသိုလ်ကောင်းမှုကို ရရှိပါသည်။[၁]

ထို့ကြောင့် စေတီပုထိုးများ တည်ထား ကိုးကွယ်ခြင်းသည် ယင်းသို့ ကိုးကွယ်ခြင်းအားဖြင့် မြတ်စွာဘုရား၏ ဓါတ်တော် မွေတော်များကို မပျောက်မပျက်အောင် ထိန်းသိမ်းထားနိုင်ခြင်း၊ ကိုးကွယ်သူ လူနတ် သတ္တဝါများ အားလုံး လောကီ လောကုတ္တရာ အကျိုးစီးပွားများ ဖြစ်ထွန်းစေခြင်း၊ ဗုဒ္ဓသာသနာတော် တည်တံ့နိုင်ခြင်း၊ ဗုဒ္ဓယဉ်ကျေးမှု ထွန်းကား၍ ယဉ်ကျေးသော လူ့အဖွဲ့အစည်းကို တည်ဆောက်နိုင်ခြင်း စသည့် အကျိုးကျေးဇူးများ ရရှိနိုင်ပေသည်။

၁။ စေတီယ ဝိနိစ္ဆယကျမ်း။ စာ-၃၈၊ ၃၁၊ ၃၂။
ခုဒ္ဒကနိကာယ ဝိမာနဝတ္ထု ပါဠိ၊ ဥဋ္ဌိ ဝိမာန၊ မဉ္ဇိဋ္ဌကဝဂ္ဂ၊ ပီတ ဝိမာနဝတ္ထု၊ ဂါထာနံပါတ်-၈၀၆။ စာ-၆၆။

၄။ စေတီတည်ထားကိုးကွယ်ထိုက်သော ပုဂ္ဂိုလ်များ။

စေတီတည်ထားကိုးကွယ်ပူဇော်ထိုက်သော ပုဂ္ဂိုလ်လေးမျိုး ရှိ၏။ ယင်းတို့မှာ --

(၁) သမ္မာသမ္ဗုဒ္ဓ

(၂) ပစ္စေကဗုဒ္ဓ

(၃) သာဝက (အဂ္ဂသာဝက + မဟာသာဝက)

(၄) စကြဝတေးမင်း - တို့ဖြစ်ကြသည်။

ပူဇော်အထူးကိုခံတော်မူထိုက်သော၊ အလုံးစုံသောတရားတို့ကို ကိုယ်တိုင်မှန်စွာ သိမြင်တော်မူသော မြတ်စွာဘုရား ဖြစ်သောကြောင့် ဘုရားရှင်အား စေတီတည်ထားကိုးကွယ်ထိုက်၏။

ရှင်ပစ္စေကဗုဒ္ဓ ရဟန္တာသည် မိမိကိုယ်တိုင် သစ္စာလေးပါးတရားကို သိမြင်တော်မူသောကြောင့် စေတီတည်ထားကိုးကွယ်ထိုက်၏။

အလုံးစုံသောတရားတို့ကို ကိုယ်တိုင်မှန်စွာသိတော်မူသောမြတ်စွာဘုရား၏ တပည့်သား သာဝကဖြစ်သောကြောင့် မြတ်စွာဘုရား၏ တပည့်သား အရိယသာဝကများအား စေတီတည်ထားကိုးကွယ်ထိုက်၏။ ပုထုဇဉ် ရဟန်းတော် သာဝကများအား ... များ၍ အံ့ဩဖွယ်မဖြစ်သောကြောင့် စေတီ မပြုသင့်ကြောင်း ပြပါသည်။

(တရားကိုစောင့်သောကြောင့် စကြဝတေးမင်းအားလည်း စေတီတည်ထားကိုးကွယ်ထိုက်၏။ စကြဝတေးမင်းမှာ တစ်ဦးတည်းသာ ဖြစ်၍ စေတီတည်လျှင် အံ့ဩဖွယ်ဖြစ်သောကြောင့် စေတီတည်ထားထိုက်ခြင်း ဖြစ်သည်။[၁]

၁။ မဟာဝဂ်ပါဠိတော်၊ မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်။ စာ-၁၁၇၊ ၁၁၈။

၅။ စေတီ (၅) မျိုး ။

စေတီများမှာ —

(၁) ဓါတု စေတီ

(၂) ဓမ္မ စေတီ

(၃) ဥဒ္ဒိဿ စေတီ

(၄) ပရိဘောဂ စေတီ နှင့်

(၅) ပါဒ စေတီ — ဟူ၍ ၅ – မျိုး ရှိပါသည်။

ထိုစေတီ (၅) မျိုးတွင် ပါဒ စေတီတော်ကို သက်တော်ထင်ရှား မြတ်စွာဘုရား ကိုယ်တော်စား ပူဇော်ရန် ခြေတော်ချထားသောကြောင့် ဥဒ္ဒိဿ စေတီ၌ ထည့်သွင်း ရေတွက်ကြပါသည်။ သီးသန့် မရေတွက်ကြပါ။ ဤ၌မူ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ခြေဖဝါးတော်၌ တစ်ရာ့ရှစ်ကွက် စက်လက္ခဏာတော်များပါရှိ၍ စက်တော်ရာစေတီ စသည်ဖြင့် ထင်ရှားရှိသောကြောင့် စေတီ တစ်ဆူအနေဖြင့် သီးခြား ထည့်သွင်း ဖော်ပြထားပါသည်။

ဘုရားရှင် ပရိနိဗ္ဗာန်စံတော်မူပြီး နောက်၊ ကျန်ရှိရစ်သော အရိုး ဓါတ်တော်များ သရီရ ဓါတ်တော်များ ထည့်သွင်း ဌာပနာ၍ ထားအပ်သော စေတီသည် ဓါတုစေတီမည်၏။ ဓါတ်တော် မွေတော်များသည် ဘုရားရှင်၏ ကိုယ်တော်မှဖြစ်သောကြောင့် ယင်း ဓါတုစေတီကို သာရီရိက စေတီတော် ဟူ၍လည်း ကျမ်းဂန်တို့၌ သုံးနှုန်းကြပါသေးသည်။ အမွေအနှစ်အဖြစ်ဖြင့် ဘုရားရှင်ထားခဲ့သောကြောင့် "မွေတော်" ဟုလည်း ခေါ်၏။ ထိုဓါတ်တော်များတွင် အကြီးဆုံးသည် ပဲနောက်စေ့ခန့်ရှိ၏။ အလတ်စားသည် ဆန်ကျိုးခန့်ရှိ၏။

ဘုရားရှင်၏ ပါဝစန ဖြစ်သော တရား ဗိဋကတ်တော်များ၊ သစ္စာလေးပါးတရား၊ ပဋိစ္စသမုပ္ပါဒ်စသော တရားတော်များကို ရေးသားထားသော ပေစာ၊ ကျောက်စာ၊ ဗိဋကတ်ပေထုပ် စသည်တို့ကို ဓမ္မစေတီ ဟုခေါ်ပါသည်။

``ဥဒ္ဒိဿ''ဟူသော ပါဠိသည် ရည်စူးအပ် ရည်မှန်းအပ်သော အရာဝတ္ထုကို ဆိုလိုပေသည်။ မြတ်စွာဘုရားကို ရည်မှန်း၍ ထုလုပ်ကိုးကွယ်ကြသော ရုပ်ပွားတော်၊ ဆင်းတုတော်ကိုလည်းကောင်း၊ ရုပ်ပုံတော်များကိုလည်းကောင်း၊ ယင်းတို့ကိုထည့်သွင်း ဌာပနာထားသော စေတီကိုလည်းကောင်း ဥဒ္ဒိဿစေတီဟု ခေါ်ဆိုသည်။

ဘုရားရှင်၏အသုံးအဆောင်ကို ပါဠိဘာသာဖြင့် ``ပရိဘောဂ'' ဟုခေါ်၏။ ဘုရားရှင်၏အသုံးအဆောင်ဖြစ်သော ရေစစ်၊ ခါးပန်းကြိုး၊ သင်္ကန်း၊ သပိတ် စသည်တို့ကို ထည့်သွင်းဌာပနာ၍ တည်ထားအပ်သောစေတီကိုလည်းကောင်း၊ ဗောဓိပင်ကိုလည်းကောင်း ပရိဘောဂစေတီဟု ခေါ်ဆိုလေသည်။

ဘုရားရှင်၏ ခြေတော်ရာကို ပါဠိဘာသာအနေဖြင့် ``ပဒစေတီယ'' မြန်မာလို ``ပါဒစေတီ'' ဟု ခေါ်သည်။ (ပါဒနှင့် ပဒ သည် ပရိယာယ်တူဖြစ်သည်) မြတ်စွာဘုရား၏ ခြေဖဝါးတော်၌ တစ်ရာ့ရှစ်ကွက်စက်လက္ခဏာတော်များ ပါရှိသောကြောင့် စက်တော်ရာစေတီဟူ၍လည်း မြန်မာတို့ ခေါ်ဆိုကြပါသည်။ မြတ်စွာဘုရားရှင်တို့သည် ကြွရိုးကြွစဉ်တွင် မြတ်စွာဘုရား၏ ခြေဖဝါးတော်မှာ သိမ်မွေ့နူးညံ့တော်မူသောကြောင့် ခြေတော်ရာ ထင်လေ့မရှိဟု အင်္ဂုတ္တရ အဋ္ဌကထာ ဒေါဏသုတ်တွင် ဖွင့်ပြထားပါသည်။ သတ္တဝါတစ်ဦးဦးအား ချီးမြှောက်လိုသောအခါ ကြည်ညိုသူတစ်ဦးဦးက ဘုရားရှင်ကိုယ်စား ကိုးကွယ်ဆည်းကပ်ရန် တောင်းပန်သောအခါတို့တွင် အဓိဋ္ဌာန်၍ ခြေတော်ရာကို ထင်စေတော်မူပါသည်။ ယင်းကို ပါဒစေတီဟု ခေါ်ပါသည်။[၁]

၁။ <u>စေတီယ ဝိနိစ္ဆယကျမ်း</u>။ စာ- ၂၀-၃၀။

၆။ စေတီ၏ အစ။

စေတီ၏အစကို ရှာဖွေသောအခါ [illegible] ရုပ်ကြွင်းကိုမြှုပ်နှံသည့် အထိမ်းအမှတ်မှ စခဲ့ကြောင်း တွေ့ရသည်။ ရှေးအခါက လူများသည် အရိုအသေ ပြုအပ်သော ပုဂ္ဂိုလ်ထူးများ သေဆုံးသောအခါ ယင်းတို့၏ ရုပ်ကြွင်းကို မြှုပ်နှံသောနေရာ၌ တောင်ကုန်းပုံ အထိမ်းအမှတ်များ ပြုလုပ်ခဲ့ကြသည်။ ယင်းဓလေ့သည် ဗုဒ္ဓဘာသာထွန်းကားရာနိုင်ငံများ၌ စေတီတည်ထားကိုးကွယ်မှုကိုဖြစ်စေခဲ့သည်။ စေတီသည် ဗုဒ္ဓ၏ ဓါတ်တော် မွေတော်များကို ဌာပနာပြီး တည်ထားကိုးကွယ်သောနေရာဖြစ်သည်။[၁]

စေတီတည်ခြင်းနှင့်ပတ်သက်၍ ငါးရာ့ငါးဆယ်ဇာတ်တော် ကန္ဒ[illegible] နိဝဂ်၊ အဋ္ဌသဒ္ဒ ဇာတ်တော်တွင်လည်း တွေ့ရှိရပါသည်။ ယင်းဇာတ်တော်တွင် ဗာရာဏသီပြည်၊ ဗြဟ္မဒတ်မင်းကြီး၏ဥယျာဉ်တွင်း၌ အင်ကြင်းပန်းရုံ[illegible] လာရောက်ပရိနိဗ္ဗာန်ပြုခဲ့သော ပစ္စေကဗုဒ္ဓါ၏အလောင်းတော်အား မင်းကြီးသည် သာရကိဋ္ဌနသဘင်ကျင်းပ၍ ကြီးစွာသောပူဇော်သက္ကာရပြု[illegible]ပြီး ခရီးမလေးဆုံ၌ ဓါတ်တော်တို့ကိုဌာပနာ၍ စေတီတည်စေခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြထားပါသည်။[၂]

ထို့ပြင် ''မဟာဗုဒ္ဓဝင်'' ၌လည်း မြတ်စွာဘုရားသည် သာဝ[illegible]ပြည် ၌ အရှင်သာရိပုတ္တရာ၏ ဆက်နွယ် သပိတ်စသော ပရိဘောဂများ၊ [illegible]ရိက ဓါတ်တော်များကို ဌာပနာ၍ စေတီတည်စေတော်မူခဲ့ကြောင်း၊ ရာဇဂြိုဟ်ပြည်၌ အရှင်မဟာမောဂ္ဂလ္လာန်၏ သာရီရိက ဓါတ်တော်များကို ဌာပနာ၍ စေတီတည်စေတော်မူခဲ့ကြောင်း မှတ်သားရပါသည်။[၃]

စေတီ၏အစ သမိုင်းအထောက်အထားကို အသောကကျောက်စာ[illegible] လည်း တွေ့ရပါသည်။ နစ်ဂလိဗာ၌ရှိ နိပေါလ်ရွာအနီး တာရိုင်အရပ်တွင် ဖူး[illegible] ဆိုသူရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သော အသောကကျောက်စာအလိုအရ အသောကမင်း မ[illegible]

၁။ Encyclopaedia Britannica, Vol. 21, p. 485.

၂။ ငါးရာ့ငါးဆယ်ဇာတ်တော်၊ ပြန်ဆိုရေးသားသူ ညောင်ကန်ဆရာ[illegible] ဘုရားကြီး။ ၈၁-၃၁၉၊ ၃၆၄။

၃။ နိုင်ငံတော်ဗုဒ္ဓသာသနာ မဟာဗုဒ္ဓဝင်၊ ပဉ္စမတွဲ။ ပြုစုသူ [illegible] ဆရာတော်ဦး ဝိစိတ္တသာရာဘိဝံသ။ ၈၁-၃၁၆။

၄။ FUHRER

ရှေးနှစ်ပေါင်းများစွာကပင် စေတီပုထိုးများ ရှိခဲ့သည်။ ယင်း ကျောက်စာ၌ အသောကမင်းတရားကြီးသည် ဂေါတမမြတ်စွာဘုရား အရင် ပွင့်တော်မူခဲ့သော ကောဏာဂမန[၁] ဗုဒ္ဓ၏ စေတီကို ဒုတိယအကြိမ် တိုးချဲ့မွမ်းမံတည်ဆောက်ခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။ ထို့ကြောင့် ယင်း ပျက်စီးနေသော ပိ(ပ်)ရာဝါစ္တူပ[၂] သည် အသောကမင်း လက်ထက်မတိုင်မီက ရှိနေသော စေတီဖြစ်သည်ဟု ဆုံးဖြတ်ချက်ချရပါမည်။[၃]

အသောကမင်းတရားကြီးသည် ဗုဒ္ဓမြတ်စွာဘုရား၏ ဓါတ်တော်များကို ဌာပနာ၍ စေတီတော်အများအပြားကို တည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့သည်။ သမိုင်းအထောက်အထားအရ အစောဆုံး တွေ့ရသော စေတီသည် ခရစ်မပေါ်မီ ၃-ရာစုက အသောကမင်း လက်ထက်တွင် တည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့သော အိန္ဒိယနိုင်ငံအလယ်ပိုင်း ဘိုပေါလ်ပြည်နယ်[၄] ရှိ စန်ချီ[၅] စေတီတော်နှင့် နာဂုတ်ပြည်နယ်[၆] ရှိ ဘာရုတ်[၇] စေတီတို့ဖြစ်သည်။

အသောကမင်း တည်ဆောက်ခဲ့သည့် အစောဆုံး စေတီများသည် အုတ်နှင့်တည်ဆောက်ထားခြင်းဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရသည်။ ယင်း စေတီတော်များသည် ကနဦး၌ ဉာဏ်တော် ၃၅ ပေမြင့်၍ အချင်း ပေ ၇၀ ခန့်ရှိသော ဝက်ဝိုင်းခြမ်းပုံဖြစ်သည်။ ပုံစံမှာ ကြက်ဥပုံ၊ ဝက်ဝိုင်းခြမ်းပုံ[၈] များ ဖြစ်ကြသည်။ ထိုဝက်ဝိုင်းခြမ်းပုံ၏ ထိပ်အလယ်တွင် ဘုရား၏ဓါတ်တော်များ ထားရှိရန် လေးထောင့်ပုံ ကြွတ် ဟာမိက[၉]ပါရှိသည်။ ယင်း ဟာမိကအပေါ်ထိပ်၌ ဆတ္တဝလိ[၁၀] ခေါ်ထီး ပါရှိသည်။ ဆတ္တဝလိကို အစောပိုင်း၌ သစ်သားဖြင့်ပြုလုပ်ခဲ့ကြပြီး၊ နောက်ပိုင်းခေတ် ဆန်ချီ၌ ကျောက်ဖြင့်ထုလုပ်ကြသည်။[၁၁]

၁။ KONĀKAMANA

၂။ PIPRĀWĀ STUPA

၃။ "Stupa," by J. Jolly in Encyclopaedia of Religion and Ethics, Vol. XI., ed. by James Hastings, p. 901-904.

၄။ BHOPAL STATE

၅။ SANCHI

၆။ NAGOD STATE

၇။ BARHUT

၈။ ANDA

၉။ HARMIKA

၁၀။ CHHATTRAYASHTI

၁၁။ "The Building Art Under the Sungas and Andhras," in Indian Architecture, by Percy Brown. p. 16.

ဝေဒိက၏ အောက်ခြေပတ်လည်တွင် စေတီတော်ကိုဝိုင်းပတ်၍ လက်ယာရစ်ပူဇော်ရသည့်ခြင်း (ပဒက္ခိဏာ ပထ)[၁] ပြုလုပ်ထို[illegible] ဝေဒိကာ[၂] ပါရှိသော ပတ်လည်စ[illegible] ဘေး အကာတို့၌ စေတီတော်သို့ဝင်ရောက်ဖူးမြော်နိုင်ရန် မုခ်(၄)ခုထားရှိသည်။ ဥပမာ- ဝန်ချီစေတီတွင်[illegible] မုခ်(၄)ခုပါရှိသည်။[၄]

ဘရုပ်တော[illegible] ပေါ်မိ နှင့် ပေါင်း [illegible] ဝန်ချီစေတီကို မူလအုတ်[illegible] ထက် နှင့်သည်း၍ ပြန်လည်[illegible]ဆောက်ခဲ့သည်။ မူလစန်ချီကိုငုံပြီး တည်ဆောက်ခြင်းဖြစ်သည်။ အချင်း ၁၂၁ [illegible] ၅၄ ပေရှိသည်။ ဒုတိယအကြိမ် မွမ်းမံသော စေတီမှာ ကျောက်တုံးဖြင့် တည်ဆောက်ခြင်းဖြစ်သည်။ ဟာမိကနှင့် သုံးဆင့်ထီးတို့ကိုလည်း ကျောက်တုံးဖြင့် တည်ဆောက်ထားသည်။[၅]

၁။ PRADAKSHINA PATHA

၂။ VEDICA

၃။ TORANA

၄။ " The Building Art Under the Sungas and Andhras," in *Indian Architecture*, by Percy Brown. p. 16.

၅။ Ibid. p. 17.

၄။ စေတီပုထိုးများ ပုံသဏ္ဍာန် အဆင့်ဆင့် ပြောင်းလဲလာပုံ။

အထက်တွင် ဖော်ပြခဲ့သည့်အတိုင်း [illegible] ရှေးအကျဆုံးသော စန်ချီစေတီနှင့် ဘာရုတ်စေတီ[illegible] ယောက်ရှ၍ ပထမဦးဆုံး တည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့သော စေတီ၏ပုံသဏ္ဍာန်သည် အောက်ခြေစက်ဝိုင်းခြမ်းပုံ၊ ယင်းအထက်တွင် လေးထောင့်ပုံ ဓါတ်တော်ကြုတ် (ဟာမိက)၊ ယင်းအထက်တွင် ထီးသုံးဆင့်ပါသော ဆတ္တဝလီစသည့် အစိတ်အပိုင်းသုံးပိုင်း ပါဝင်သော [illegible]သဏ္ဍာန် ရှိသည်။ ထို့ကြောင့် စေတီ၏မူလပုံသဏ္ဍာန်သည် ကုန်းမြှို့ တောင်ပူဝဘ[illegible] ဖြစ်သည်ဟု ကောက်ချက်ချရပေမည်။

ရှေးအကျဆုံးသော စန်ချီစေတီနှင့် ဘာရုတ်စေတီ၏ ပုံသဏ္ဍာန်သည် တပည့်သားသာဝကများက မြတ်စွာဘုရားအား ကြည်ညိုသဒ္ဓါစိတ်ကို မည်ကဲ့သို့ ထုတ်ဖော်ရမည်နည်းဟုသော မေးလျှောက်ချက်ကို ``မြတ်စွာဘုရားက စတုရန်းသဏ္ဍာန် ခေါက်ထားအဝိသောသင်္ကန်းတော်ကို မြေသို့ချ၍ သပိတ်တော်ကိုမှောက်လျက် တင်ထားပြီး၊ တောင်ဝှေးတော်ကို သပိတ် ဗဟိုထိပ်တွင် စိုက်ထူ၍ပြသခဲ့သည်`` ဟုသော အဆိုပြုချက်[၁]နှင့် ကိုက်ညီလျက်ရှိကြောင်း တွေ့ရပါသည်။

စေတီ၏ပုံသဏ္ဍာန်သည် စက်ဝိုင်းတစ်ခြမ်း ပုံသဏ္ဍာန်၏ [illegible]သော ထိပ်ပေါ်တွင် သေတ္တာသဏ္ဍာန် လေးထောင့်ဒွာပ[illegible]ကိုရှိ၍ ဒွါဒွာပနာတိုက် အလယ်တွင် ဖိနှိပ်တိုင် စိုက်ထူကာ ထီးတင်ထားခြင်း အဆင့်မှ တဖြည်းဖြည်းနှင့် ပစ္စယာဆင့်၍ လှေကားများ တပ်ဆင်ခြင်း ခေတ်အလိုက် ယဉ်ကျေးမှုအလိုက် လူမျိုးအလိုက် ပန်းပုပန်းပြောက်များ တပ်ဆင်ခြင်း မုခ်ဝတုရိုဏ်များ စိုက်ထူခြင်းဖြင့် ဆန်းပြားကြီးကျယ်စွာ ပြောင်းလဲလာခဲ့ပါသည်။

အန္ဒ[၂]ဟုခေါ်သော စက်ဝိုင်းတစ်ခြမ်းပုံကို မြင့်မားစွာတည်ဆောက်ကြရာမှ ခေါင်းလောင်းပုံတည်ဆောက်လာကြခြင်း ထိုမှတဖန် မုခ်များထွင်းထု၍ ဆင်းတုတော် ရုပ်ကြွများ ပူဇော်ထားကြခြင်း နောက်ပိုင်းကာလတွင် မြတ်စွာဘုရား ရုပ်ထုတော်များကို ဂန္ဓကုဋီတိုက်တွင် ပူဇော်လာကြခြင်း စသည်ဖြင့် ပြောင်းလဲလာကြသည်။ ကျောက်ဆစ်ပညာထွန်းကားလာသည့်ကာလ၌ ကျောက်ဂူဘုရားများကို ထွင်းထု၍ တည်ဆောက်လာကြသည်။

၁။ "The Early Art of Burma," by Thaw Ka. Atlantic Journal, No. 2, Vol. 201.

၂။ Anda

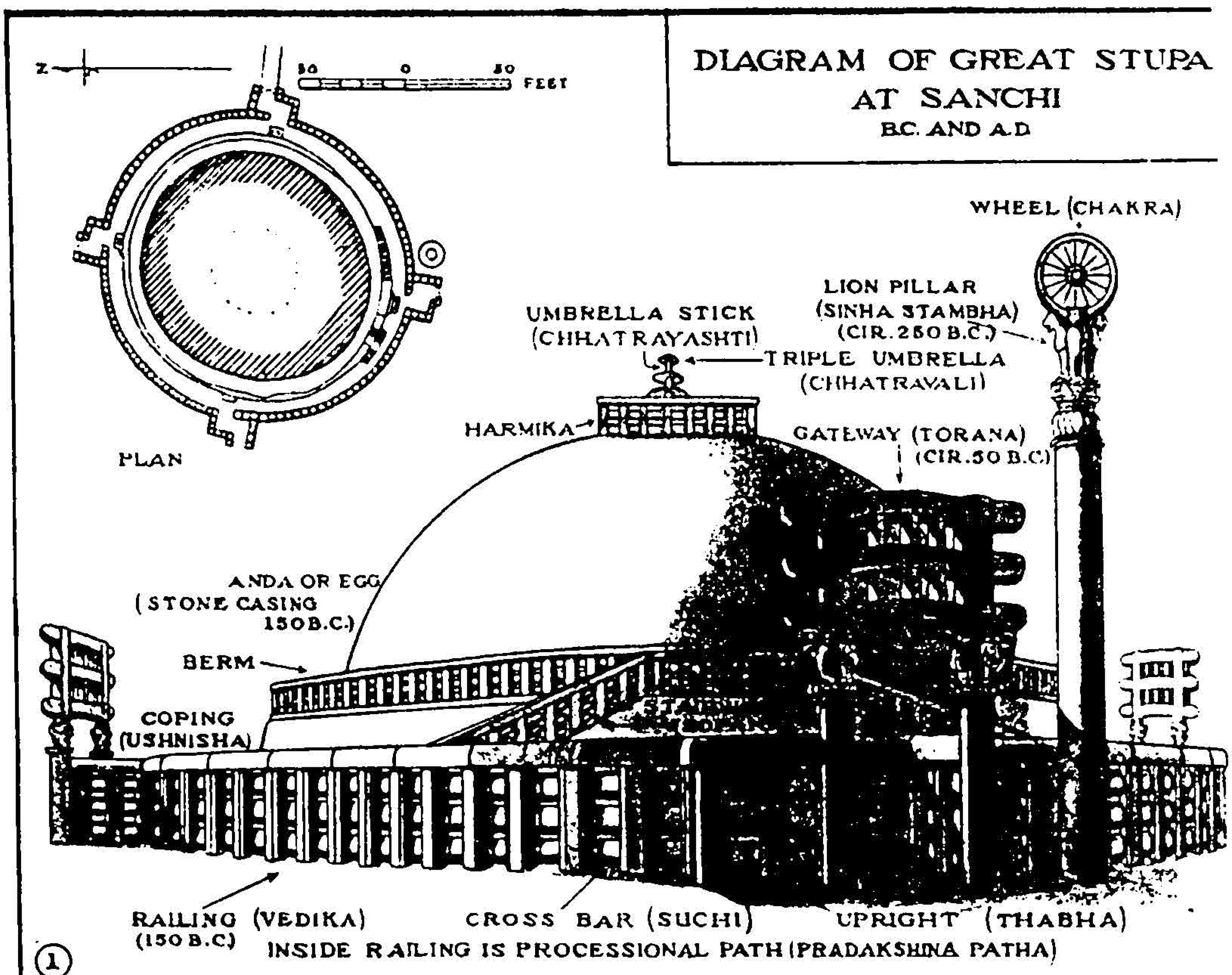

DIAGRAM OF GREAT STUPA AT SANCHI
B.C. AND A.D.

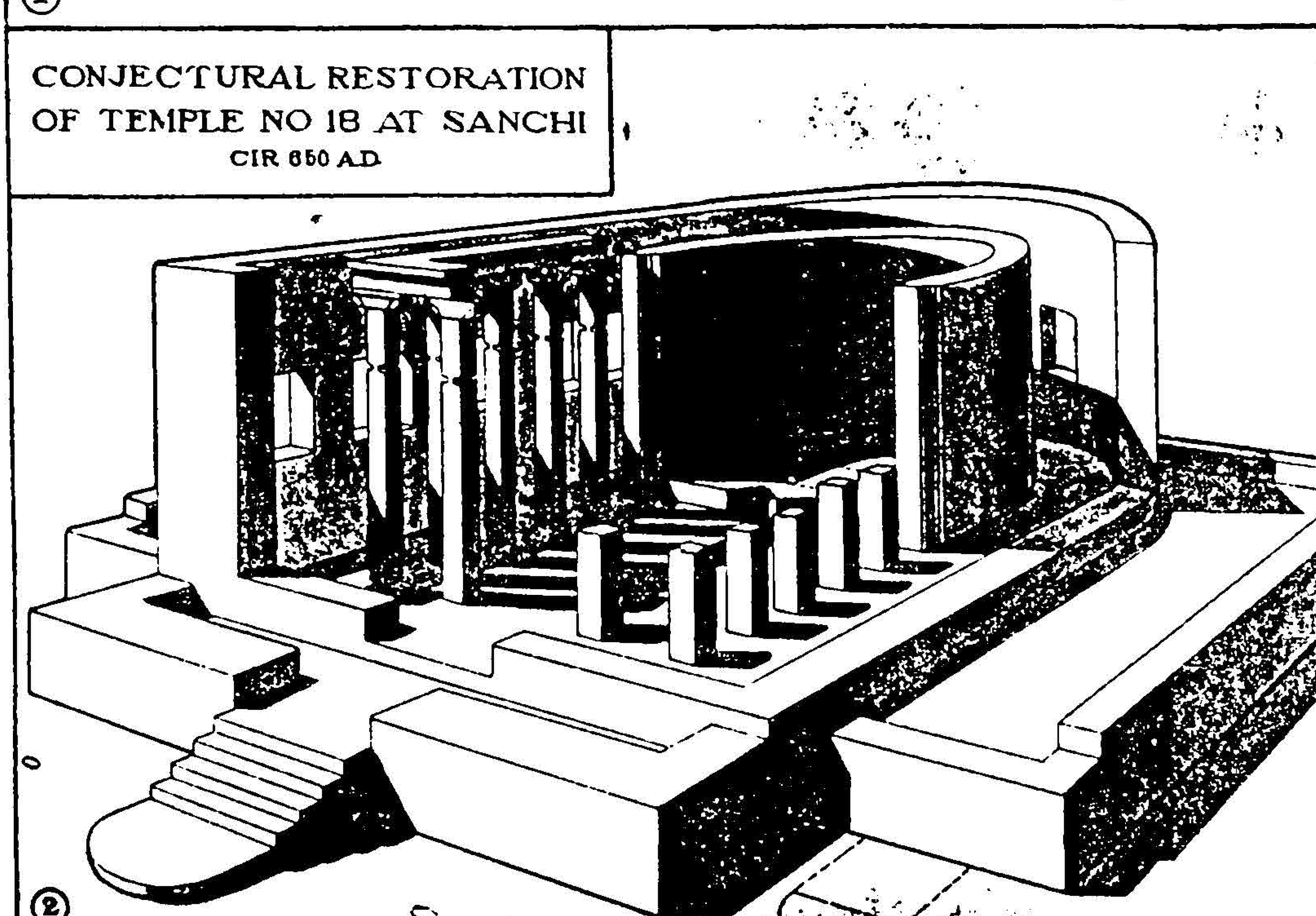

CONJECTURAL RESTORATION OF TEMPLE NO 18 AT SANCHI
CIR 650 A.D.

VARIOUS FORMS OF STUPA

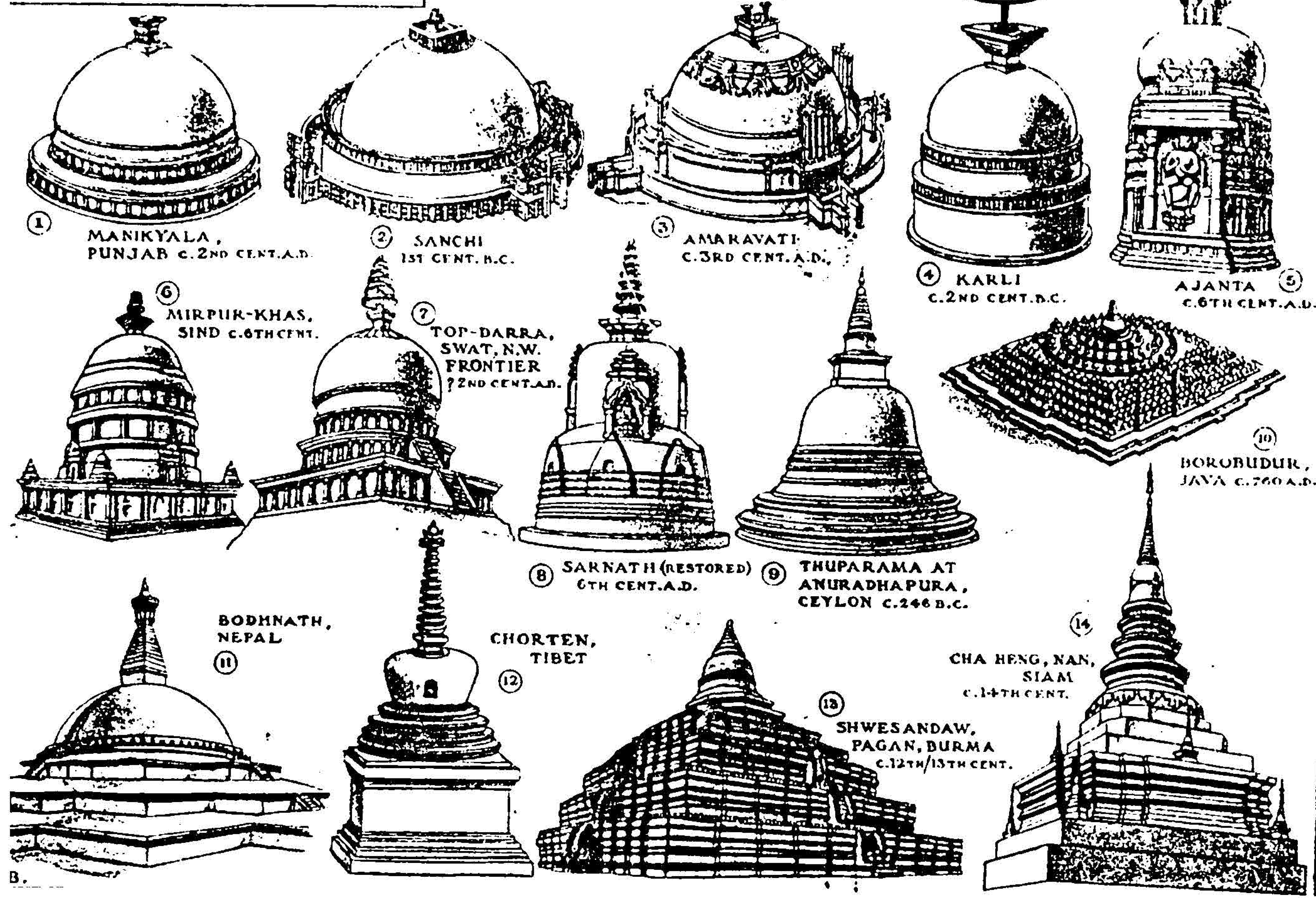

၈။ မြန်မာနိုင်ငံ စေတီများ

မြန်မာနိုင်ငံ၏ အစောဆုံး စေတီ မှာ ပြည်မြို့ မှော်ဇာဒေသ၌ သရေခေတ္တရာခေတ်က တည်ဆောက်ခဲ့သော ``ဘောဘောကြီး၊`` ``ဘဲဘဲ`` နှင့် ``လေးမျက်နှာစေတီ`` တို့ ဖြစ်သည်။ ယင်း စေတီတော်များသည် မိဂဒါဝုန်တော၌ မြတ်စွာဘုရား တရားဦး ဟောရာနေရာ ကို အထိမ်းအမှတ်ပြု တည်ဆောက်ထားသော ဓမ္မရာဇိကစေတီနှင့် ဆင်တူသည်။ ဘောဘောကြီး ဘုရား၏ပုံသဏ္ဌာန်သည် အလွန်နိမ့်သော ပစ္စယာငါးဆင့်ပေါ်တွင် အထက်အောက် တပြေးတည်း ကဲ့သို့ လုံးပတ်ညီညာသော ခြေတိုက်စေတီလုံး ဖြစ်သည်။ ``ဘုရားမာ`` မှာ အထက်ပိုင်း ချွန်သော ခြေတိုက်စေတီလုံး ဖြစ်ပါသည်။ ယင်း စေတီနှစ်ဆူ၏ ပုံသဏ္ဌာန်သည် အိန္ဒိယနိုင်ငံ စေတီပုံစံများ မှ တိုက်ရိုက်ဆင်းသက်လာခြင်း ဖြစ်သည်။

လေးမျက်နှာစေတီတွင် ထိုခေတ်က ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ ဗိသုကာ လက်ရာပုံစံသစ်ကို တွေ့မြင်ရသည်။ ယင်း စေတီတွင် ပင်မ ခြေတိုက်စေတီလုံး နှင့် အရပ်လေးမျက်နှာသို့ မျက်နှာမူထားသော မုခ်ဝများ နှင့် အာရုဏ်ခံ တန်ဆောင်းများ ပါရှိသည်။

သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းကို တူးဖော်ရာတွင် ခင်ဘားကုန်း၌ ဘုရားပျက်တစ်ဆူ၏ဌာပနာတိုက်ကို တွေ့ရှိခဲ့ကြသည်။ ယင်း ဌာပနာတိုက်ကို ဖုံးအုပ်ထားသော ကျောက်ပြားပေါ်တွင် ရေးထုထားသော စေတီပုံများ မှာ အသောကမင်း နန်းစံပြီး နောက် နှစ်ပေါင်း ၁၀၀ မှ ၂၀၀ အတွင်း မဇ္ဈိမဒေသတွင် ထုလုပ်ကိုးကွယ်လေ့ရှိသော ထီးသုံးဆင့်ပါ စေတီဝိုင်းပုံများ ဖြစ်ကြသည်။ ယင်း ဌာပနာတိုက်တွင်းမှ တွေ့ရှိရသော ငွေခေါင်းပွ စေတီငယ် နှစ်ဆူ၏ အချိုးအစားမှာလည်း မြင့်မြင့်လုံးလုံး နှင့် ဆတ္တဝလီခေါ် အဆင့်ဆင့် အထပ်ထပ်ပြုလုပ်ထားသော ထီးတော်များ ပါရှိခြင်းကို ထောက်ရှု၍ မဇ္ဈိမ ဒေသစေတီများ သဏ္ဌာန်ဖြစ်ကြောင်း သိသာသည်။

ပုဂံခေတ်တွင် အစောဆုံး တည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့သည်ဟု ယူဆရသော ဗူးဘုရား၏ပုံသဏ္ဌာန်မှာလည်း ဘောဘောကြီး ဘုရား ကဲ့သို့ စေတီလုံး ပင် ဖြစ်သည်။

ခရစ်သက္ကရာဇ် ၁၀-ရာစုနှစ်တွင် တည်သော ပုထိုးသားများ နှင့် နန်းဘုရား၏ပုံသဏ္ဌာန်သည် အနည်းငယ် ပြောင်းလဲလာသည်။ မနူဟာ မင်း တည်သည့် နန်းဘုရားသည် ရှေးဟောင်း မွန်လက်ရာပုံစံ ဖြစ်၍

အုတ်၊ ကျောက်တို့ဖြင့် **ထုထည်ကြီး**မားစွာ တည်ဆောက်ထားပြီး နံရံအတွင်းအပြင်တို့တွင် ရုပ်ကြွများဖြင့်တန်ဆာဆင်၍ အလင်းရောင်အနည်းငယ်သာဝင်စေသည့် ထုထယ်ကြီးမားသော ကျောက်ပြူတင်းပေါက်များ ဖေါက်၍ အတွင်းတိုင်များကို ပြဟ္မာဂံ ရုပ်ကြွများဖြင့် မွမ်းမံထားကြောင်း တွေ့ရသည်။

ခရာစ်သက္ကရာဇ် ၁၁-ရာစု စောစောပိုင်း၌ တည်ဆောက်ခဲ့သည့် ``ရွှေဆံတော်ဘုရား``တွင် အထက်သို့မြင့်တက်သွားသော စတုဂံပုံ ပဉ္စယာငါးဆင့်ပါရှိသည်။ ယင်းပဉ္စယာငါးဆင့်ပေါ်တွင် ထီးပါရှိသည့် မြေစိုက်စေတီလုံး[၁]ကို တည်ဆောက်ထားကြောင်း တွေ့ရသည်။ ယင်းစေတီများသည်လည်း အိန္ဒိယအနုပညာလက်ရာ လွှမ်းမိုးမှုများ တွေ့ရှိရသည်။ ပုံစံအားဖြင့် နန်းဘုရားသည် ဒါဝါ[၂] ပြည်နယ်နှင့် သြရိသ[၃] ပြည်နယ်တွင်းရှိ ထိုခေတ်ကတည်ဆောက်ခဲ့သော အဆောက်အဦပုံသဏ္ဌာန်နှင့် ဆင်သည်။ ယင်းခေတ်၏ အဓိကပုံသဏ္ဌာန်မှာ စတုဂံပုံစေတီပေါ်တွင် (သိခရ)[၄] အထွတ်ပါရှိပြီး ရှေ့တွင် အာရုံခံများ ပါရှိသည်။ ပုထိုးသားများ စေတီသည်လည်း ယင်းပုံစံအတိုင်းပင်ဖြစ်၍ မြန်မာ့လက်ရာပုံစံကို ထပ်မံဖြည့်စွက်ထားကြောင်း တွေ့ရသည်။

ထူးခြားသော မြန်မာ့လက်ရာပါရှိသည့် စေတီပုထိုးများကို အနော်ရထာမင်းမှစ၍ နောက်ပိုင်းမြန်မာမင်းများလက်ထက်အထိ တွေ့ရှိရသည်။ မြန်မာနှင့် နိုင်ငံခြားလက်ရာများ ပါရှိသော စေတီနှင့် ဘုရားကျောင်း[၅]ဟူ၍ အပိုင်း (၂) ပိုင်း တွေ့ရှိရသည်။ ယင်းအပိုင်း (၂) ပိုင်းသည် ဗိသုကာလက်ရာပိုင်း၌ ခြားနားမှုမရှိလှပေ။ သို့သော် စေတီသည် မြေစိုက်ဖြစ်ပြီး ဘုရားကျောင်းမှာ ဘာသာရေးကိုးကွယ်မှုများပြုလုပ်ရန် အခန်းကျုးစင်္ကြံလမ်းများနှင့် အခန်းဘေးတလျှောက်လမ်းများ အရံအတား (ရာဇမှတ်) ကာထားသော နေရာလွတ်များ[၆] ပါရှိသည်။[၇]

၁။ Conical shape

၂။ Dharwar

၃။ Orissa

၄။ Sikhara

၅။ Stupas and Temples

၆။ Galleries and Corridors

၇။ "The Pagodas of Burma," in Indian Architecture, by Percy Brown. p. 211.

ပုဂံရှိ စေတီများတွင် ထုထည်ကြီးမားသော အိန္ဒိယစေတီပိသုကာ လက်ရာ[1]နှင့် အထက်သို့သေးသွယ်၍ မြင့်တက်သွားသော တရုပ်ပိသုကာလက်ရာ များ ရောနှောနေပေသည်။ ပုဂံခေတ်ဘုရားများ၏ ထီးတော်များမှာမူ အိန္ဒိယလက်ရာ ကလသကို မြန်မာမှုပြုထားခြင်းဖြစ်သည်။

အခြားထင်ရှားသော မြေစိုက်စေတီတစ်ဆူမှာ ၁၂၇၄-ခုနှစ်က တည်သော မင်္ဂလာစေတီဖြစ်သည်။ ယင်းစေတီတွင် လေးထောင့်ပုံ ပစ္စယာ သုံးဆင့်ရှိသည်။ ယင်းအထက်မှ အဝိုင်းပုံ ခေါင်းလောင်းပုံ၊ ထီး စသည့် စေတီအင်္ဂါရပ်များ ပါရှိလာသည်။ စေတီ၏ အရပ်လေးမျက်နှာအလယ်တွင် အထက်သို့တက်၍ ကြည့်ရှုနိုင်ရန် လှေခါးတစ်ခုစီပါရှိသည်။ စေတီ၏ထောင့်များတွင် အိန္ဒိယနိုင်ငံ ကလသာ ကြား[2]ခံ အရန်စေတီငယ်များ ပါရှိလာသည်ကို တွေ့ရသည်။ ယင်းစေတီတွင် ဂျာဗားကျွန်းရှိ စေတီပုံစံဖြစ်သော အောက်ခြေစတုရန်းပုံ၊ အထက်အဝိုင်းပုံ၊ အထက်သို့သေးပြီး မြင့်တက်သွားသည့်ပုံမျိုးကို တွေ့ရှိရသည်။

ဂျာဗားကျွန်းအလယ်ပိုင်းရှိ ``ဗောရောဗုဒ္ဓေါ`` ပုထိုးတော်ကြီးကဲ့သို့ပင် မင်္ဂလာစေတီ၏ နံရံများကိုလည်း ရုပ်ကြွများဖြင့် သရုပ်ဖော်ထားသည်။ အိန္ဒိယနိုင်ငံ ဗုဒ္ဓဂါယာဒေသရှိ မဟာဗောဓိစေတီနှင့် ထပ်တူပုံစံယူထားသော မဟာဗောဓိစေတီကို ၁၂၁၅-ခုတွင် ပုဂံမြို့၌ တည်ဆောက်ခဲ့သည်။ ယင်းစေတီသည် အောက်ခြေထု အလွန်ကြီးပြီး မြင့်မားစွာ တည်ရှိသည်။ အထက်သို့ သေးပြီး မြင့်တက်သွားသော အောက်ခြေကား၍ အပေါ်သို့ တဖြည်းဖြည်း သေးသွယ်သွားသော ထုချွန်ပုံသဏ္ဍာန်ဖြစ်သည်။ ထိပ်ဆုံးတွင် ထီးတော်ရှိသည်။ အောက်ခြေထောင့်များတွင် အရန်စေတီငယ်များ ပါရှိသည်။

အခြားဘုရားပုထိုးဥပမာများမှာ ၁၂၀၀-ခုနှစ်ကတည်ဆောက်ခဲ့သော ဂေါ်တော့ပလ္လင်၊ သဗ္ဗညုဘုရား၊ ရွှေဂူကြီး၊ စူဠာမဏိနှင့် ပုဂံခေတ်အကောင်းဆုံးသော ပိသုကာလက်ရာဖြစ်သည့် အာနန္ဒာဘုရားတို့ဖြစ်သည်။

၁။ Bulbous mass of the Orthodox Stupa

၂။ Kalasa

(A) Mingalazedi, Pagān

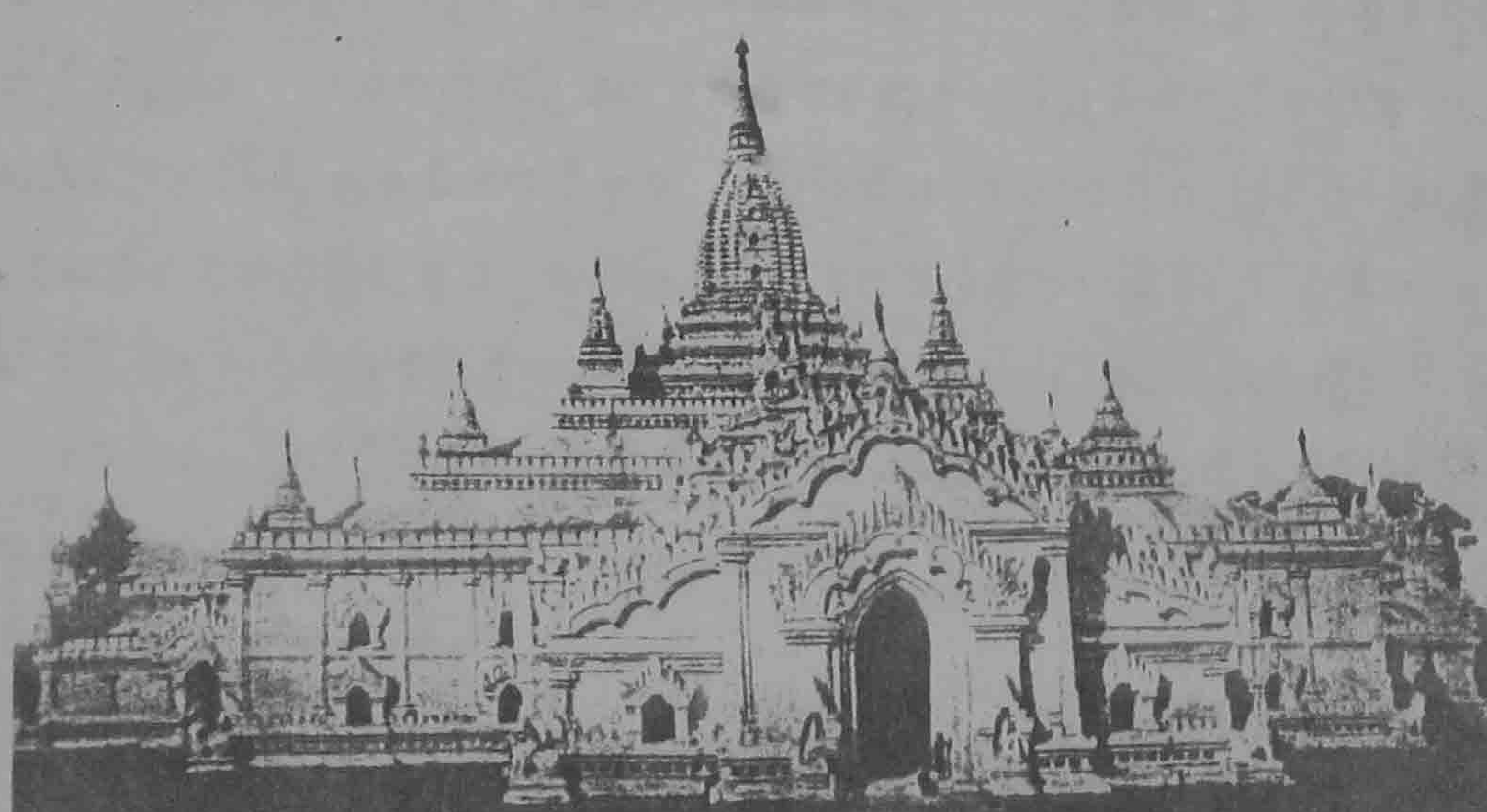

(B) Ananda temple, Pagān

အာနန္ဒာဘုရားသည် ရောက်လာသမျှသော ဘုရားဖူးတို့၏ မျက်စေ့ထဲတွင် ပထမဆုံး ထင်းကနဲဖြစ်လာသော၊ ဆွဲဆောင်မှုအရှိဆုံး စေတီဖြစ်သည်။ ယင်း စေတီကို ကျန်စစ်သားမင်း တည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့သည်။ ရှေးမြန်မာတို့၏ အယူအဆအရ ယင်း စေတီတော်ကြီးသည် အိန္ဒိယနိုင်ငံတွင် အလွန်ထင်ရှားသော အိန္ဒိယရဟန်းတော်များ သိတင်းသုံးရာ နန္ဒမူလိုဏ်ဂူပုံကို အတုယူ၍ တည်ဆောက်ထားခြင်း ဖြစ်သည်ဟုဆိုသည်။ ယင်း စေတီ၏ပုံစံသည် ဂရိကြက်ခြေခတ်[၁] ပုံသဏ္ဌာန်ရှိ၍ အရပ်လေးမျက်နှာတို့တွင် အာရုံခံတန်ဆောင်းများ ပါရှိသည်။ အဆောက်အဦ၏ အလယ်အထွတ် (သိခရ) ကို အထောက်အကူပြုနိုင်ရန် ခိုင်ခံ့သော ထုထည်ကြီးသည့် အုတ်များဖြင့်တည်ဆောက်ထားသည်။ အတွင်းပိုင်းတွင် ဘုရားဖူးများ လှည့်ပတ်၍ ဆင်းတုတော် ၄၂-ဆူကို ပူဇော်နိုင်ရန်အတွက် စကြိန်ပတ်လမ်း[၂] နှစ်ခုရှိသည်။ ထိုဘုရားဆင်းတုများအား နံရံလေးဘက်ကိုထွင်း၍ထားသည်။ ပြူတင်းပေါက်များမှာ အလွန်သေးငယ်ပြီး အတွင်းပိုင်းသို့ အလင်းရောင်မှေးမှိန်စွာ သက်ရောက်နေခြင်းက၊ အိန္ဒိယနိုင်ငံရှိ ဂူဘုရားအငွေ့အသက်များ ပါဝင်နေကြောင်း တစေ့တစောင်းလှစ်ပြနေပေသည်။ စေတီအထက်သို့ မြင့်တက်သွားပုံမှာ အစောပိုင်းခေတ်က မြင့်တက်ပုံများကဲ့သို့ပင်ဖြစ်သော်လည်း အောက်ခြေအနောက်အဦမှာ ယခင်ထက် သာလွန်ကြီးမားသည်။ ယင်း အောက်ခြေအဆောက်အဦပေါ်၌ ထုချွန်ပုံသဏ္ဌာန် အဆင့်ဆင့်ပါရှိပြီး အောက်ခြေထောင့်များတွင် အရန်စေတီငယ်များ ပုံဖော်ထားသည်။ စေတီ၏ [illegible]တော်မှာ မြေပြင်မှ ပေ ၁၆၈ မြင့်၍ အနံပေ ၃၀၀ ရှိသည်။ ထုထည်ကြီးစွာ အုတ်ဖြင့်တည်ဆောက်ထားခြင်း၊ မုခ်ဝ ဂူထွက်များ ပါရှိခြင်း၊ ရင်ပြင်ပြင်ပတွင် မီးမဖုတ်ရသေးသော မြေကြီး[၃] ဖြင့် တန်ဆာဆင်ထားမှုပါရှိခြင်း၊ အတွင်း စကြိန်နံရံတို့၌ ကျောက်ရုပ်ကြွများဖြင့် တန်ဆာဆင်ထားခြင်းတို့မှာ ရှေးဟောင်း မြန်မာ့ယဉ်ကျေးမှုအနုပညာ လက်ရာကို ဖော်ပြနေပေသည်။

၁။ Greek Cross

၂။ Consentrate Corridors

၃။ Terra-cotta

အာနန္ဒာဘုရား တည်ဆောက်ထားသော ပုံစံမှာ ဘင်္ဂလားပြည်နယ် ပါဟာပါ[၁] ဒေသရှိ ဗြဟ္မဏစေတီ[၂] နှင့် ဆင်သည်။ ပုံစံမှာ အထက်က ဖော်ပြသည့်အတိုင်း ဂရိကြက်ခြေခတ်[၃]ကို အခြေခံထားသော်လည်း အထက်သို့မြင့်တက်သွားပုံတွင် မြန်မာတို့၏ ကြိုးစားတီထွင်ကြံဆမှုကို တွေ့ရသည်။ မြန်မာ့ပုံစံ၏ ထူးခြားချက်မှာ အာနန္ဒာဘုရား၏ နံရံများတွင် ဇာတ်ကောင်ရုပ်ကြွများ ပါရှိခြင်း ပင်ဖြစ်သည်။

စောစောပိုင်း ခေတ်တွင် စေတီပုထိုးများ၌ အိန္ဒိယလက်ရာနှင့် မွန် မြန်မာတို့၏ ကြိုးစားအားထုတ်မှုလက်ရာများ ရောထွေးနေပေသည်။ နောက်ပိုင်း ခေတ်တွင် အိန္ဒိယသာမက တရုတ်လက်ရာ အငွေ့အသက်များ ပါရှိလာကြောင်းဖြင့် ကမ္ဘာ့အရှေ့တိုင်း ပညာရပ်သုတေသီတို့က ကောက်ချက်ချခဲ့ကြသည်။

မြန်မာနိုင်ငံရှိ စေတီပုထိုးများ အဆင့်ဆင့်ပြောင်းလဲလာပုံကို လေ့လာလျှင် သရေခေတ္တရာ ပြည်မြို့ရှိ ဘောဘောကြီး၊ ဘဲဘဲ၊ ဘုရားမာ၊ လေးမျက်နှာတို့ကဲ့သို့ ဗိသုကာပုံစံအရ ရှင်းလင်းသော မြေစိုက်ဘုရားလုံးများ အဆင့်မှ ပန္နယာများ မိုမိုမြင့်တက်လာပြီး အရပ်လေးမျက်နှာတွင် မုခ်များ၊ လှေခါးများ ပါရှိသော ပန္နယာထောင့်များတွင်လည်း ကြာအိုးနှင့် အရံစေတီငယ်များ ပါရှိသည့် ပုဂံမြို့ မင်္ဂလာစေတီ၊ ရွှေစည်းခုံဘုရားကဲ့သို့သော စေတီများ အဆင့်သို့ ပြောင်းလဲလာပုံကို တွေ့မြင်ရမည်ဖြစ်ပါသည်။ ထို့မှတဆင့် ပုဂံမြို့ အာနန္ဒာစေတီကဲ့သို့ လေးဘက်မုခ်နှင့် အာရုံခံတန်ဆောင်းများ ပါသော ဂူဘုရားများ အဆင့်သို့ အသွင်ပြောင်းလာပြီး၊ ယင်းမှ ပန္နယာထောင့်များတွင် ကြာအိုးများ၊ စေတီငယ်များ တန်ဆာဆင်ခြင်း၊ လှေခါးနှင့် မုခ်ဂူငယ်များ တပ်ဆင်ခြင်း၊ စေတီရန်များ တည်ဆောက်ခြင်းနှင့် ခြင်္သေ့ရုပ်၊ မနုသီဟရုပ်များ စေတီရင်း၌တည်ထားခြင်းစသော ကုသိုလ်ပြုသူတို့နှင့် ပန်းပညာရှင်တို့၏ စိတ်ကူးအရ ဖြည့်စွက်တိုးပွားကိုးကွယ်ကြသော ရွှေတိဂုံစေတီ၊ ကမ္ဘာအေးစေတီ၊ မဟာဝိဇယစေတီများ အဆင့်သို့ အဆင့်ဆင့် တစ်ဆင့်ပြီးတစ်ဆင့် ရွေ့ရှားပြောင်းလဲလာလေသည်။

၁။ Paharpur

၂။ Brahmanical Temple

၃။ Greek Cross

၉။ စေတီတစ်ဆူ၏ အင်္ဂါအစိတ်အပိုင်းများ။

ဗုဒ္ဓဘာသာယဉ်ကျေးမှုအနုပညာ၏ အမောက်အလက်ဖြစ်သော စေတီပုထိုးတည်ဆောက်မှု ဗိသုကာအနုပညာသည် အိန္ဒိယနိုင်ငံ၌ အစပြုခဲ့ပေသည်။ အိန္ဒိယနိုင်ငံမှတဆင့် သီရိလင်္ကာ၊ မြန်မာ၊ ကမ္ဘောဒီးယား (ကမ်ပူးချား) ယိုးဒယား (ထိုင်း) စသည့်နိုင်ငံများသို့ သက်ဆင်းဝင်ရောက်လာခဲ့ပေသည်။ သို့ဖြစ်၍ မြန်မာပြည်ရှိ စေတီပုထိုးတို့၏အစိတ်အပိုင်း အမည်များကို သိရှိနားလည်ရန်လိုအပ်ပေသည်။ မြန်မာပြည်ရှိ စေတီတစ်ဆူ၏ အစိတ်အပိုင်းများ ဖော်ပြရန် ရွှေတိဂုံစေတီတော်ကို ဥပမာပေး၍ တင်ပြပါမည်။ ရွှေတိဂုံစေတီတော်တွင် အောက်ပါအစိတ်အပိုင်းများ ပါဝင်ပါသည်။

(၁) စေတီတော် ရင်ပြင်
(၂) ပန်းတင်ခုံ (သို့မဟုတ်) ပလ္လင်ခုံ
(၃) ရှစ်မြောင့်
(၄) ကျည်းဝန်း
(၅) ခေါင်းလောင်းနား
(၆) ခေါင်းလောင်း
(၇) ရင်စည်း / ရင်ဖွဲ့
(၈) သပိတ်မှောက်
(၉) ပန်းဆွဲ
(၁၀) ဖောင်းရစ်
(၁၁) ကြာနု
(၁၂) ကြာမှောက်
(၁၃) ဋ္ဌ
(၁၄) ကြာလန်
(၁၅) ငှက်ပျောဖူး / ဆတ်သွားဖူး
(၁၆) ချာယားသီး
(၁၇) ဆွဲလည်း / ညောင်ရွက်
(၁၈) ထီးတော်

စေတီတစ်ဆူ၏ အင်္ဂါအစိတ်အပိုင်းများနှင့်ပတ်သက်၍ အောက်ပါအတိုင်း ရှင်းလင်းတင်ပြပါသည်။

၁။ စေတီတော်ရင်ပြင် = ဘုရားဖူးများ စေတီတော်ကို နည်းမျိုးစုံဖြင့် ကြည်ညိုနိုင်ရန်အတွက် ပြုလုပ်ထားသော နေရာကို ခေါ်သည်။

၂။ ပန်းတင်ခုံ/ပလ္လင်ခုံ = စေတီတော်၏ အုတ်မြစ်ကျယ်အဝန်းအတိုင်း မြေပေါ်သို့ မြင့်တက်လာသည့် အုတ်ခုံဖြစ်သည်။ စေတီတော်အား ဆက်ကပ်သည့် ပန်းများကို ယင်းအုတ်ခုံပေါ်၌ တင်လှူလေ့ရှိကြသဖြင့် ပန်းတင်ခုံဟူ၍ ခေါ်ခြင်းဖြစ်သည်။ ယင်းပန်းတင်ခုံ၏ ထောင့်များ၌ စေတီရန်များ တည်ထားလေ့ရှိကြသည်။

၃/၄။ ရှစ်မြှောင့်/ကျည်းဝန်း = ပဋ္ဌယ်သုံးဆင့်၏အထက်တွင် ရှစ်မြှောင့်ပုံနှင့် ကျည်းဝန်းပုံ (စက်ဝန်းပုံ) တစ်ခုကို ပြုလုပ်ထားရှိသည်။ ခေါင်းလောင်းပုံ၏နှုတ်ခမ်းကို ပေါ်လွင်စေရန် အောက်ခံခုံအဖြစ်ပြုလုပ်ထားခြင်းဖြစ်သည်။

၅။ ခေါင်းလောင်းနား = ခေါင်းလောင်းတစ်ခု၏အကျယ်ပြန့်ဆုံးသော အောက်ခြေထိပ်အဝန်းအဝိုင်းတစ်ခုလုံး သို့မဟုတ် ခေါင်းလောင်း၏ နှုတ်ခမ်းဖြစ်သည်။

၆။ ခေါင်းလောင်း = စေတီတော်၏အလယ်ပိုင်း၌ရှိ ခေါင်းလောင်းပုံ အစိတ်အပိုင်းဖြစ်ပါသည်။

၇။ ရင်စည်း/ရင်ဖွဲ့ = ခေါင်းလောင်းပုံ၏အလယ်ခါးစည်းကို ရင်ဖွဲ့တော်ဟုခေါ်သည်။

၈။ သပိတ်မှောက် = ရင်ဖွဲ့တော်၏အထက်ပိုင်းမှာ သပိတ်မှောက်ထားသည်နှင့်တူသောကြောင့် သပိတ်မှောက်ဟုခေါ်သည်။ ရင်ဖွဲ့တော်၏အထက် အောက်တွင် ညောင်ရွက်ပုံများဖြင့် မွမ်းမံလေ့ရှိကြသည်။

၉။ ပန်းဆွဲ = ပန်းဆွဲဟူသည် ဘီလူးပန်းဆွဲကို ဆိုသည်။ ဘီလူးပါးစပ်တစ်ဘက်တစ်ချက်မှ ပုလဲလုံးများ အစီအရီတန်း၍ ထွက်လာပုံ၊ ခြူးပန်းခြူးနွယ်များ တွဲရရွဲကျလာပုံ ပြုလုပ်ထုလုပ်ထားသော အမွှမ်းအပြောက် အဆင်တန်ဆာဖြစ်သည်။ များသောအားဖြင့် ရင်ဖွဲ့တော်၏ အောက်တွင် ဘီလူးပန်းဆွဲဖြင့် တန်ဆာဆင်လေ့ရှိကြ၍ ရင်ဖွဲ့တော်၏အထက်တွင် ပန်းဆွဲများဖြင့်တန်ဆာဆင်ထားသည်။

ထီး တောင်ကို အစိတ်အပိုင်း ငါး ပိုင်း ခွဲခြား ထား ပါသည်။ ယင်းတို့မှာ ဗိန္ဓုတိုင် (ပန်း လည်တိုင်) ၊ စလောင်း ၊ ဘုံဆင့်များ ၊ ဆစ်သွား ဖူး နှင့် စိန်ပွင့်၊ ငှက်မြတ်နား နှင့် စိန်ဖူး တောင်တို့ ဖြစ်ကြ သည်။

<u>(၁) ပန်း လည်တိုင်နှင့် ထီး တိုင်</u> - ထီး တောင်ကောက်ကောင်လာနိုင်ရန်အတွက် ဖေါင်း ရုပ်မှ စ၍ ချရား သီး အထိ စေတီ၏အလယ်ဗဟိုတွင် ပန်း လည်တိုင်ကို စိုက် ထူရသည်။ ရှေး ခေတ်က ကျွန်း သား ၊ အင်ကြင်း သား စသည်တို့ကို ပန်း လည်အဖြစ် စိုက်ထူကြသည်။ ယင်း ပန်း လည်တိုင်၏အထက်တွင် ထီး တောင်တစ် ဆင်ရန်အတွက် ထီး တိုင် သံလုံး ရှည်တစ်ခုကို စိုက်ထူကြသည်။ နောက်ပိုင်း တွင် သံပိုက်လုံး ကို ပန်း လည်တိုင်အဖြစ် အသုံး ပြုလာကြ၍ သံထီး တိုင်ကို ယင်း သံပိုက်လုံး ၌ တစ်ဆင်စိုက်ထူကြသည်။ ယင်း သံထီး တိုင်တွင် ထီး တောင် ၏ ဘုံဆင့်များ ၊ ဆစ်သွား ဖူး ၊ ငှက်မြတ်နား နှင့် စိန်ဖူး တောင်များ တစ်ဆင်ထား ရသည်။ သံထီး တိုင်မှာ အရင်း ပိုင်း ၌ လုံး ပတ်ကြီး မား ၍ အဖျား ပိုင်း ၌ တဖြည်း ဖြည်း သေး သွား သည်။

<u>(၂) စလောင်း</u> - စလောင်း ဖုံး ကို ပက်လက်လှန်ထား သည့်ပုံသဏ္ဍာန်ရှိသည်။ အောက်ပိုင်း ကျဉ်း ၍ အပေါ်ပိုင်း ကား သည်။ ထီး တောင်၏ ထောက်များ ညွှတ်မကျစေရန်နှင့် ချရား သီး (ငှက်ပျောဖူး) ပေါ်တွင် ထီး တောင် ဟန်ချက်ညီညီတည်နေစေရန် ကား ကန့်လန့် ကာ ထောက်ခံထား ခြင်း ဖြစ်သည်။ အချို့ဒေသများ တွင် စေတီတောင် ငှက်ပျောဖူး ထိပ်ကို မိုး ရေ မဝင်စေရန် ဖုံး အုပ်ထား သည့် သံအုပ်ဆောင်း ၊ ကြေး အုပ်ဆောင်းကို စလောင်း ဟုခေါ်ကြ သေး သည်။

<u>(၃) ဘုံဆင့်များ</u> - ဘုံဆင့်များ ကို ငါး ဆင့်၊ ခုနစ်ဆင့်၊ ကိုး ဆင့်၊ ဆယ့်နှစ် ဆင့်ဟူ၍ အမျိုး မျိုး ပြုလုပ်ကြသည်။[၁]

<u>(၄) ဆစ်သွား ဖူး နှင့်စိန်ပွင့်</u> - ငှက်မြတ်နား တောင်၏ အောက်ခံအဖြစ် တည် သွင်း ထား သည်။ ဆစ်သွား ဖူး ၏ အောက်ပိုင်း မှာ ကျယ်၍ အလယ်တွင် သိမ် နေပြီး အထက်ပိုင်း တွင် ချွန်သွား သည်။ ယင်း ဆစ်သွား ဖူး ၏အထက်တွင် ကျောက်မျက်ရတနာများ စီခြယ်ထား သည့် ပန်း ခိုင်သဖွယ်ပြုလုပ်ထား သော စိန်ပွင့်ကို ထား ရှိသည်။

၁။ Ibidem စာ - ၂၉။

(၇) ငှက်မြတ်နား — ဘုရားလောင်း ဟံသာမင်း၊ ကြက်မင်း၊ ကျေးမင်း၊ ဇာယကီငှက်မင်း ဟူသော ငှက်မြတ်လေးကောင်ပုံတူများ တင်ဆင်ထားသဖြင့် ငှက်မြတ်နား ဟုခေါ်တွင်သည်။ သင်္ဘော၏ လင်းယဉ်တိုင်ထိပ်၌ တပ်ဆင်ထားသော ကုဿလံသည် လေတိုက်ရာအရပ်ရှင်မျက်နှာကို ပြသကဲ့သို့ ငှက်မြတ်နားသည်လည်း လေတိုက်ရာအရပ်ကို ညွှန်ပြသည်။ လေတိုက်ရာသို့ လွင့်ပါနေသည့် အလံ တံခွန်သဘောကို ဆောင်သည်။ လေတိုက်ရာဘက် သို့ လိုက်ပါလည်ပတ်စေနိုင်ရန် ငှက်မြတ်နားကို ဆုံလည်ဖြင့်ပြုလုပ်ကြရသည်။ ငှက်မြတ်နားသည် တဘက်သတ်အလေးချိန်စီး နေပါက ထီးတိုင်သံချောင်း ကောက်ကွေးသွားနိုင်သဖြင့် အလေးချိန်ညီမျှနေစေရန် ငှက်မြတ်နား၏ ဆန့်ကျင်ဘက် တူရူတွင် ချိန်သီးအလေးကို တပ်ဆင်ထားလေသည်။[၁]

(၆) စိန်ဖူးတော် — စိန်ဖူးတော်သည် စေတီတော်တစ်ဆူလုံးနှင့် ထီးတော် အထွတ်အထိပ်ဖြစ်၍ ကြာဖူးပုံရှိသည်။ စေတီတော် အလှူရှင်တို့၏ စွမ်းအား အလိုက် သံ၊ ကြေး၊ ငွေ၊ ရွှေတို့ကို စိန်ဖူးပုံသဏ္ဌာန်ပြုလုပ်၍ စိန်စသော ရတနာများဖြင့် စီခြယ်ထားသည်။ များသောအားဖြင့် သလင်းကျောက် တုံးကို ကြာဖူးအကွက်ဖော် အရောင်တင်၍ ရတနာများ စီခြယ်ကာ စိန်ဖူး အဖြစ်တင်လှူကြလေသည်။[၂]

မှတ်ချက်။ ။အမြောင့်ထောင့်ချိုးပါက ငှက်ပျောဖူး ဟုခေါ်၍ အမြောင့်ထောင့်ချိုးပါလျှင် ဆတ်သွားဖူး ဟုခေါ်ကြောင်း၊ အချို့ဘုရားသင်္ဂိုင်းတို့၌ ဟင်းဒဂုံဖူး ဟုခေါ်ကြောင်း တွေ့ရှိရပါသည်။ ငှက်ပျောပင်မှအဖူးနှင့်ပုံသဏ္ဌာန်ဆင်တူသည်ကိုဖွဲ့၍ ငှက်ပျောဖူး ဟုခေါ်ကြောင်း မှတ်သားရပါသည်။ ငှက်ပျောဖူးကိုပြုလုပ်ပုံမှာ စေတီတော်ဘိနပ်၏ ဆယ့်ငါးချိုးတစ်ချိုးပြုလုပ်ရကြောင်း လက်သမားကျမ်းများတွင် အဆိုရှိပါသည်။[၃]

၁။ Ibidem စာ-၂၉။

၂။ Ibidem စာ-၃၀။

၃။ အရှေ့တိုင်းယဉ်ကျေးမှုဗိသုကာများ၊ အတွဲ-၂။ တက္ကသိုလ်စာပေးစာယူ ဝိဇ္ဇာသင်တန်း။ ဝ၁-၅၁။

၁၀။ စေတီတွင်ဌာပနာပုံများ ။

ဝေတီပုထိုးများ တည်ထားကိုးကွယ်ရာ၌ ... မည်သည့်နေရာများ၌ မည်သည့်ပစ္စည်းကို ဌာပနာရမည့်အကြောင်းကို ရွှေဥမင်ဆရာတော်စီရင်သော "ဌာပနာပုံကျမ်း" ၌ အောက်ပါအတိုင်း ဖော်ပြထားပါသည်။

ဘုရားတည်အံ့သောဌါ မည်သည့်အရပ်၌ တည်မည်ဟူ၍ အရပ်ထက်ဝန်းကျင်တို့ကို ကောင်းစွာသုတ်သင်၍ ထက်ဝန်းကျင်ကို ရာဇမှတ်ကာ၍ တံခွန် ကုက္ကား မုလေးပွါး ဆီမီးတန်ဆောင်တို့ဖြင့် ပူဇော်သကာပြု၍ အရပ်မျက်နှာကို ဗလိနတ်စာကြဲလိုစာပေး၍၊ နေ့ + ရက် + အချိန် + ကာလရောက်လျှင် ဘိနပ်တော်လေးထောင့်ကို ရွှေအုတ်လေးချပ်၊ ငွေအုတ်လေးချပ်ချစပြု။ စပြီးလျှင် ဌာပနာတိုက်ဟုတွင်ပြီးလျှင် ရွှေအုတ်လေးချပ်၊ ငွေအုတ်လေးချပ်ကို လေးထောင့်ကိုချ၍ ကောင်းမွန်စွာ တိုက်လုပ်ပြီး နောက် အထဲကို အင်္ဂတေ သေသေချာချာလုပ်ပြီးလျှင် ဌာပနာအံ့သောအစီရင်ကား —

သုမေဓါရသေ့သည် ဒီပင်္ကရာဘုရားကိုတွေ့၍ ဒီပင်္ကရာခြေတော်ရင်း၌ အသက်ကိုစွန့်၍ လျှော်တောအဝတ်ကိုဝတ်လျက် ကိုယ်တော်ကို တံတားခင်းဟန်တစ်ရုပ်၊ (၁) ဒီပင်္ကရာဘုရား ဗျာဒိတ်ပေးဟန်တစ်ရုပ်၊ (၂) သုမိတ္တာသမီး ကြာရှစ်ပွင့်ကိုကိုင်၍လာဟန်တ ရုပ်၊ (၃)

ကြာရှစ်ပွင့်အနက်တွင် ငါးပွင့်ကို သုမေဓါအား လှူဟန်တစ်ရုပ်၊ (၄)

သုံးပွင့်ကိုမူကား ဒီပင်္ကရာဘုရားအား လှူဟန်တစ်ရုပ်၊ (၅)

သုမေဓါဘုရားဖြစ်ခါ သုမိတ္တာအလုပ်အကျွေး ဖြစ်ပါလို၏ဟု ဆုတောင်းဟန်တစ်ရုပ်၊ (၆)

ဒုက္ကရစရိယာကျင့်တော်မူသောကာလ ပဥ္စဝဂ်-၅-ယောက် လုပ်ကျွေးဟန် ငါးယောက်အရုပ်၊ (၇)

သကြား စောင်းနှင့်တောင်းပန်ဟန်တစ်ရုပ်၊ (၈)

ဆိတ်ကျောင်းညောင်ပင်အောက် နေတော်မူသောအခါ သုဇာတာရွှေခွက်နှင့်ဃနာနို့ဆွမ်းလှူဟန်တစ်ရုပ်၊ (၉)

၄င်း အလှူကို ခံ တော်မူ၍ နေရဥ္စရာ ချောင်း နား ၌ ဆွမ်း ဘုန်း ပေး ဟန်တင် ရုပ်၊ (၁၀)

နေရဥ္စရာ ချောင်း နား ၌ ရွှေခွက်ကို မျှော၍ သုံး ဆူ မျှော တော်မူသော ရွှေခွက်သုံး ခွက် အောက်ဝင်၍ထပ်လျှင် ကာလနဂါး နိုး ဟန်တစ်ရုပ်၊ (၁၁)

သုဒ္ဓိယ ၀ေ၀င် မြက်ရှစ်ဆုပ်လှူဟန် တစ်ရုပ်၊ (၁၂)

ဘုရား ရှင်လည်း ပလ္လင်နှင့်တကွ ပေါက်၍ ထိုင် နေဟန်တစ်ရုပ်၊ (၁၃)

ဗေါဓိပင်ကသည် အရှေ့မြောက်ထောင့် ဗေါဓိပင်ကို ကြည့်ဟန် တစ်ရုပ်၊ (၁၄)

မြောက်စူး ရူး စင်္ကြံနှင့်တကွ ဗေါဓိပင်ကိုကြည့်ဟန်တင်ရုပ်၊ (၁၅)

အနောက် မြောက်ထောင့်က ရတနာဃရ– ရွှေအိမ်နှင့်တကွ အဘိဓမ္မာ ခုနစ်ကျမ်း ကို ဆင်ခြင် တော်မူ၍ ဗေါဓိပင်ကိုကြည့်ဟန် တင်ရုပ်၊ (၁၆)

အရှေ့စူး ရူး အဇပါလ ညောင်ပင် အောက် ဗေါဓိပင်ကိုအာရုံ ပြု၍ နေဟန်တစ်ရုပ်၊ (၁၇)

အရှေ့တောင် မုစလိန္ဒအိုင်နား၊ ကျည်း ပင်ရင်း ၌ နဂါး ပါး ပျဉ်း မိုး ဟန်၊ ကျည်း ပင်ရုပ်နှင့်တကွ ဗေါဓိပင်ကို အာရုံပြု၍ နေဟန်တစ်ရုပ်၊ (၁၈)

တောင်စူး ရူး ရာဇာယတန–လင်းလွန်း ပင်ရင်း ၌ ဗေါဓိ ပင်ကိုအာရုံပြု၍ နေဟန် လင်းလွန်း ပင်နှင့်တကွတစ်ရုပ်၊ (၁၉) ဤကဲ့သို့ ဆိုခဲ့ပြီး သောအရုပ်အ ပေါင်း တို့ကို စာနှင့်အညီ သွင်း သူတို့ကို ကြေး ကိုသွန်း ပါ–ဟု၍ နား မလည်လျှင် စာရေး ၍ ပေး သည့်အတိုင်း သွန်း ရမည်။

သို့ပြီး မှ အဋ္ဌဝိသသွန်း ရမည်။ ဤသို့ အရုပ်တို့ကိုစုမိမှ–

(မဇ္ဈေ) ပဒ္မံ ဗောဓိပလ္လင်္ကံ ၊ သန္ဒေ စအနံ မိသံ။

ဥတ္တရေ စင်္ကမံ (သေဋ္ဌံ) ၊ ပါယဗ္ဗေ ရတနာ[illegible]။

ပြုဗ္ဗေ ဒွာနေ အဇပါလ် ၊ ဒက္ခိ [illegible] မုစ္စလိန္ဒံ။

ဒက္ခိဏေ ရာဇာယတနံ။

ဧတေ သတ္တ မဟာ ဋ္ဌာနေ၊ အဟံ ဝန္ဒာမိ (သဗ္ဗဒါ)။

ဤဂါထာအတိုင်း သတ္တဋ္ဌာန ခုနစ်ဆူတို့ကို ထား ရလိမ့်မည်။

ထား ဟန်ကာ —

မဟာဗောဓိတစ်ဆူသာ အရှေ့ကို မျက်နှာပြုရမည်။ ခြောက်ဆူကို ဗောဓိသို့ မျက်နှာပြုရမည်။ ဤမှတစ်ပါး သောအရုပ်တို့ကို နောက်ကချည်း ရှေ့ကို မျက်နှာပြု၍ထား ရမည်။ မဆန့်လျှင် ဗောဓိ ရှေ့က ရှေ့ကိုချည်း မျက်နှာပြုလေ။ မုစ္စလိန္ဒအိုင်မှုကား နဂါး ရုံဘုရား ရုပ်အရှေ့တောင်ကထား ၊ ကျည်း ပင်အနောက်မြောက် နံ့ မှ သင့်မည်–ဟူ၍ အလုအယက်ရှိ၍ ငြင်း ခုံသော (ကြောင့်) ထုံး ရှာ သော် ယခုနောက်ကဆိုသော် ဘုရား ကိုး ဆူအတိုင်း ထုံး တွေ့သော ကြောင့် ဤထုံး အတိုင်း ဆောင်တော်မူကုန်–ဟူ၍ ရွှေဥမင်ဆရာ တော်ဘုရား နှစ်သက် တော်မူသည့်ထုံး ၊

ဤသို့ဌာပနာပြီး မှ ရာဇာယတန – လင်း လွန်း ပင်ရင်း၌ နေတော်မူသောကာလ သိကြား မင်း နာဂလတာဒန်ပူ မျက်သစ် ရေလှူသည်၊ ကြဇ္ဇူသီး လှူသည်၊ တဖုဿ ဘလ္လိက ညီနောင်များ မုန့်လှူ သည်၊ စတုလောကပါလနတ်သား လေး ယောက် သပိတ် လေး လုံး လှူ သည်၊ ဤသူတို့ကို လင်း လွန်း ပင်မှာ တောင်ကိုမျက်နှာပြု၍ထား ၊

ရာဇာယတနမှပြန်၍ အဇပါလ ဆွေ့ာင်ပင်ရင်း ၌ နေတော်မူ သောကာလ သဟမ္ပတိဗြဟ္မာသည် မြင့်မိုရ်တောင်ခန့် လောက်သော ရတနာရွှေ (ပန်း) ကုံး ပူဇော်၍ တရား ဟောစိမ့်သောငှာ တောင်း ပန်သော ဗြဟ္မာကို အရှေ့ကိုမျက်နှာမူ၍ထား ၊

ဟုံဟုံကပုဏ္ဏား ကိုမူကား ဗောဓိပင်မှာ အနောက်ကိုမျက်နှာ ပြု၍ထား ၊

နဂါး လုလင် ကျည်း ပင်ရင်း မှာ အရှေ့တောင်ကို မျက်နှာပြု၍ ထား ၊ သတ္တဋ္ဌာန ခုနစ်ဆူတို့ကို တစ်ဆူ တစ်ဆူတွင် မွေ့တော်တစ်ဆူ စီ ရင်သီး တိုင် အောင် ရွှေကြုတ်နှင့်ဌာပနာ၊

ဇော်မိမှာမူကား မွေတော်သယ်ခါတ် ဖော်မိကို အစေ့အစုံ သွင်း၊ သယ်ခါတော်တို့ ဓါတ်တော်ကိုမူကား ရွှေ+ငွေ+ကြေး နီ+ ခဝ်ပြာ တို့ကို ပေ(ရွက်) ၁နဲ့ အပြ ပ်၍ သလွတ်တွင် ရေး၍ ဌာပနာ။ မသွင်းသာသော် ပလ္လင်တွင်ပြင်ကပတ်၍ နန်းချည်း နှင့်စည်း လိုက်၍ဌာပနာ။

ဘုရားကျောင်း တော်လုပ်၍ သပိတ်မှောက် ရောက်လျှင် သပိတ်မှောက်တွင် ဌာပနာ(ရန်)ဘုရားကား - ကောဏ္ဍသန်+ကောဏာဂုံ+ ကဿပ+ဂေါတမ အရှင်လေးဆူတို့ကို မျက်နှာချင်းဆိုင်၍ ဌာပနာ၊ (အချို့လည်း အရှေ့ကိုချည်း ကုရုထား၍ ချသည်)။ သည်အရာကို ရှေးပညာရှိတို့မကြိုက်၊ ရင်ဆိုင်ကို ကြိုက်ကုန်သည်)။

သပိတ်မှောက်ပြီး၍ ပိန္နဲတိုင်စိုက်(သောအ)ခါ ဘုရားဒကာ ဘုရားအမ(တို့နှင့်) နံတူသည့်သစ်တို့ကို ပိန္နဲတိုင်စိုက်ရသည်။ ရွှေဘုံတည်နှင့် ရွှေနံ(နှင့်တူသောသစ်)ကို စိုက်ရသည်။ ၎င်းမှာသည့်အတိုင်း စိုက်သော် ဘုန်းကြီး ရသည်၊ အသက်ရှည်ရသည်၊ ဥစ္စာပစ္စည်း တိုးတက်များ ရသည်၊ ရှေးသူတော်တို့ထုံး ။

ယခုမှုကား ကျွန်းသား ကိုစိုက်ကြသည်၊ သင့်သောသူ သင့်၏၊ ခိုက်သောသူ ခိုက်၏၊ ထိုပိန္နဲတိုင်ကိုလည်း ၎င်းဂါထာအတိုင်း [illegible]ား လေ။

ဧက သေယံ မရဏံ၊ ဒွေ သေယံ ရာဇပူဇိတံ။
တြိ သေယံ အဂ္ဂိဘယံ၊ စတု သေယံ မဟာလာဘံ။
ပဉ္စ သေယံ မဟာဒုက္ခံ၊ ဆ သေယံ မဟာသုခံ။
သတ္တ သေယံ ဇနဝိနာသနံ၊ ဝေရိဒုက္ခံ ကလဟံဘဝေ။

အတောင်ရသမျှတွင် မိုက်ထွ၊ မိုက်ကို ခုနစ်ဖြင့်စား ၊ အကြွင်းကို စာနှင့်ညီအောင် ကြွင်းစေ၊ အန္တရာယ်မျိုး ကင်းကင်း၍ စည်းစိမ်ဥစ္စာ များ၏။

ဖေါင်းလုံး ချယားသီး သဝ်(သောအခါ) ချယားသီးတွင် ရှင်ဥပဂုတ် အရဝ် မဆွေးနိုင်သော ကြေးဖြစ်စေ ကျောက်ဖြစ်စေ ထို မတ်စောက်အရှေ့ကို မျက်နှာပြု၍ ပိန္နဲတိုင်ကိုမှီ၍ ဌာပနာ၊ တန်ခိုးအာနုဘော်ကြီး၏၊ လာဘ်ရွှင်၏၊ ပန်းရံတို့စီရင်ရိုး ချယားသီးသဝ်(သောအခါ)ပန်းရံတို့ကို မသဝ်စေနှင့် ကိုယ်နှင့်တူသောသူတို့ကို ကြဝ်၍ သဝ်စေ၊ ပန်းရံတို့သည် သူတို့ကိုယ်ကောင်းသာ သဝ်တတ်သည်။ သဝ်လျှင် အစား မမှန်ပြီ၊ ထို့ကြောင့် ကိုယ့်လူကြဝ်စေရ၏။

ထီးတင်(သောအခါ) မတင်မီ ကောက်ကာပြီး ခင်းကျင်းစေ၊ အထက်သို့ ရောက်မှ ကြွပ်သည်-ဟူ၍ မပုတ်ကောင်း၊ မလှုပ်ကောင်း၊ နှုတ်ချည်+ ဖွပ်ချည်မပြုကောင်း၊ မကြွပ်ကောင်း၊ ထီး[illegible]မှားကောင်း၊ အစဉ်အတိုင်း တင်ရသည်-ဗီးစဉ်ကိုယူသောအခါတွင်လည်း မှားချို၍ မယူသင့်၊ မှန်လှပေ။

ပိန္နဲတိုင်တိုက်(သောအခါ)တွင်လည်း ရှင်မျက်နှာတော်တွင် အရှေ့ကောင် ကိုတိမ်းစေသည့်ပြင် မတိမ်းကောင်း၊ အကျိုးမရှိချေ။ သံတိုင်လည်း ကိုနှုန်းပိုက်လေ။

တည်သုံးပါးလွဲစေ၊ မလွဲတည်ဘဲ့သော ဘုရားဒကာ၊ ဘုရားအမ ဖွားမခံနိုင်၊ တည်သုံးပါးဟူသော်ကား = (ဌာပနာ) ဗေါဓိ + ပိန္နဲတိုင် + မံဘုရား ဤသုံးချက်မတည်ကောင်း။ ဗေါဓိ + မံဘုရား + ပိန္နဲတိုင် သုံးချက်တည်ဘဲ့သော ဘုရားဒါယကာ ဘုရားဒါယိကာမသေ ကြွပျက်ဂိုးခြင်းသို့ ရောက်ကုန်သည်ဟူ၍ ရှေးရှေး ပညာရှိတုံး ရှိသည်၊ မသင့် မတည်အောင်။ တည်သုံးပါးလွဲစေ။

ဌာပနာတိုက်ကား နက်သင့်သောအရပ်ကို နက်စေ တိမ်သင့်သော အရပ်ကို တိမ်စေ၊ ထိုထိုအရပ် ကိုထိုပညာဖြင့် ဝိဇ္ဇာ-ဂေါရ ဆင်ခြင်၍ ဝီရင် ရလိမ့်မည်။

ဌာပနာပုံပုရားကာ ဘုရားဒကာ ဂုဏ်ရင်ရှိသော ဘုရားပြင် နောက်မှ ပေါ်လာသော် လဲ၍ မပြုသင့်ချေ။ လဲပြီးသော် ပျက်စီးခြင်းသို့ ရောက်ချေသည်။ မသင့် ရှောင်လေ-သင်္ချိုလှသည်ဟူ၍ သံတိုး + သံကျင် + သံငုံ + ဆင်စွယ် + ပယင်း နု + အင်း + လက်ဝှံ + ဖိဘာသမား (ဖိ + ဖ + သရာသမား) ရွှေး ရှေ့ ကောင်းသော ဝတ္ထုကို့ဟူသမျှကို ပယ်ဘိ၊ ဂြ[illegible]ဘားသော် + ရွှေးသော် ဘုရားဒကာ၊ ဘုရားအမ ဖွားတုံတည်သော် ဤသုံးချက်သည် ပျက်စီးခြင်းသို့ ရောက်ချေသည်။ နိုင်အောင်တကား ပယ်ဘိ၊ မသင့်ချေ။

သဒ္ဒါလှသည်ဟူ၍ ငါးမျက်နှာဘုရား ကိုလည်း မတည်စေနှင့်၊ ပယ်ဘိ၊ မပယ်သော် ကြွမွပျက်စီးခြင်းသို့ ရောက်၏၊ ရွာသူဉ်း၏ + နေရပ်သူဉ်း၏၊ မသင့်၊ ပယ်ဘိ။ [၁]

၁။ ဌာပနာပုံကျမ်း၊ ဇီရင်သူ ရွှေဥမင်ဆရာတော်နှင့် တောင်ဖီလာ ဆရာတော်၊ စာ ၁ ၁-၅။

၁၁။ အခြားအိမ်နီးနားချင်းနိုင်ငံများရှိ စေတီများ။

နီပေါလ်နိုင်ငံမှ စေတီများ

နီပေါလ်နိုင်ငံတွင်လည်း အသောကမင်းတရားကြီး (ဘီစီ-၃ ရာစု) နီပေါလ်နိုင်ငံသို့ ရောက်ရှိခဲ့ခြင်းကို ရည်စူး၍ စေတီများ စတင်တည်ဆောက်ခဲ့ကြသည်။ နီပေါလ်နိုင်ငံရှိ စတင်တည်ဆောက်ထားသော စေတီနှစ်ဆူမှာ ဘီစီ-၃ ရာစုက တည်ဆောက်ခဲ့သော ပါတန်ဒေသရှိ ''သမ္ဘုနတ်[၁]'' နှင့် ''ဗေါ်နတ်[၂]'' စေတီများဖြစ်သည်။

ယင်းစေတီတော်များ၏ ပုံစံသည် အောက်ခြေတွင် စတုဂံ်ခြမ်းမှောက်ထားသည့်ပုံဖြစ်၍ ထိုအပေါ်တွင် လေးထောင့်ပုံ ''ဟာမိက'' ရှိသည်၊ ယင်း ''ဟာမိက'' ၏ ဘေးတစ်ဖက်စီတွင် ကြီးမားသော မျက်လုံးတစ်စုံစီဖြင့် တန်ဆာဆင်ထားသည်၊ ယင်းမျက်လုံးများကို ဆေးရောင်ချယ်၍ သော်လည်းကောင်း၊ ဆင်စွယ် (သို့မဟုတ်) သတ္တုဖြင့် သော်လည်းကောင်း မွမ်းမံထားသည်။ ထို ''ဟာမိက'' ၏အပေါ်တွင် အထက်သို့ရှူးတက်သွားသော ဘုံ ၁၃-ဆင့် (ယင်းသည် နတ်ပြဟ္မာများ နေထိုင်သည့် ကောင်းကင်ဘုံများကို ရည်ညွှန်းပါသည်) ၏ ထိုအထက်တွင် ထီးတော်ပါရှိသည်။

ဘက်ဂေါင်းမြို့ရှိ ဗဟာဝါမီ[၃]စေတီ (၁၁၀၃-ခုနှစ်) သည် ရှေးနီပေါလ် စေတီပုံများကို ပေါ်ပြသည့်အဆောက်အအုံဖြစ်သည်၊ ယင်းတွင် ကျောက်ဖြင့်ပြီးသော ငါးထပ်ပျံ့သည့် ထူးခြွန်ပုံပါသည်၊ ထိုထူးခြွန်ပုံပေါ်တွင် ဆင်ခြေလျှောအမိုးများပါရှိသော သစ်သားဖြင့်ပြီးသည့် ဘုံငါးဆင့်ပါရှိသည်။ ဂျပန်နိုင်ငံနှင့် တရုတ်နိုင်ငံများရှိ စေတီပုံများနှင့် ဆင်တူသည်။ အခြား နီပေါလ်ပိသုကာလက်ရာပုံစံစေတီတစ်ခုမှာ ဘုံသုံးဆင့်ပါရှိသော သစ်သားနှင့် အုတ်တို့ဖြင့်ပြီးသည့် ပါတန်[၄]ဒေသမှ စေတီဖြစ်ပြီး ၁၈-ရာစုနှစ်ကတည်ဆောက်ခဲ့ပါသည်။[၅]

တိဗက်မှ စေတီများ

တိဗက်စေတီတော်များ၏ ပိသုကာလက်ရာတွင် အိန္ဒိယပိသုကာလက်ရာများပါရှိသည်။ တိဗက်စေတီတော်များကို ဗုဒ္ဓမြတ်စွာဘုရား၏ဖြစ်စဉ်များ (ဥပမာ-ဘုရားဖွားမြင်ခြင်း ပရိနိဗ္ဗာန်စံတော်မူခြင်း) တို့ကိုရည်စူး၍ တည်ဆောက်ခဲ့ကြခြင်းဖြစ်သည်။

၁။ Sambhunath   ၃။ Bahav?mi

၂။ Bodhnath   ၄။ Patan

"The Building Art of Nepal," in Indian Architecture, ? Percy Brown. p. 197.

တိဗက်စေတီ၏ အဓိကပုံစံမှာ အောက်ခြေဘီနပ်တော်သည် စတုရန်းပုံဖြစ်၍ ယင်းအထက်တွင် စတုရန်းပုံ ``ဟာမိက`` ပါရှိသည်၊ ထိုဟာမိက၏ အထက်တွင် ဝိုင်းလုံးသော စေတီနှင့် အထက်သို့ သေးငယ်သွားသော ထီးရိုးနှင့် ထီးတော်များ ပါရှိသည်။ စေတီတော်၏ ထိပ်ဆုံးကို မီးတောက်မီးလျှံပုံဖြင့် အဆုံးသတ်ထားသည်။ ဥပမာ-တိဗက်နိုင်ငံ အနောက်ဒေသရှိ တိဗက်စေတီ ``ချော်တန်[၁]`` သည် ယင်းပုံအတိုင်း တည်ထားပါသည်။

တိဗက်နိုင်ငံ ``ဂျင်ဆေဒေသရှိ`` တိဗက်စေတီတော် ``ချော်တန်`` သည် ကစ်မှုထူးခြားစွာတည်ရှိနေသည်။ ယင်း၏ အောက်ခြေသည် ဗဟုဂံပုံရှိ၍ ထိုအပေါ်တွင် အထက်သို့ဆင့်ကဲ သေးငယ်၍ မြင့်တက်သွားသော ပစ္စယာငါးဆင့် ပါရှိသည်။ ထိပ်ဆုံးတွင် လုံးဝိုင်းသော စေတီတော်ပုံ[၂] တည်ရှိသည်။ ပစ္စယာအဆင့်တိုင်းတွင် လက်ယာရစ်လှည့်ပတ်၍ ပူဇော်နိုင်ရန် နေရာရှိပါသည်။ ယင်းစေတီတော်သည် အင်ဒိုနီးရှားနိုင်ငံ ဂျာဗာကျွန်းရှိ မဟာယာနစေတီတော် ဗေါရောဗုဒေါနှင့် ဆင်တူပါသည်[၃]။

<u>သီရိလင်္ကာနိုင်ငံမှ စေတီတော်များ</u>

သီရိလင်္ကာနိုင်ငံတွင် စေတီကို ``ဒါဂိုဘာ[၄]`` ဟု ခေါ်သည်။ ဒါဂိုဘာကို အခြေခံအားဖြင့် သုံးပိုင်းခွဲခြားထားသည်။ အောက်ခြေတွင် ``ပြူမလ`` ခေါ် အဆင့်သုံးဆင့်ပါ ပစ္စယာ၊ အလယ်တွင် ``အဏ္ဍ`` ခေါ် အဝိုင်းလုံးပုံနှင့် အထက်ပိုင်းတွင် လေးထောင့်ပုံ ``ဟာမိက`` နှင့် ထီးတော်တိုင်[၅] ပါရှိသည်။

ဖေါ်ပြပါပုံဖြင့်တည်ဆောက်ထားသော စေတီတော်မှာ အနုရာဓပူရမြို့ရှိ ``သုပါရာမစေတီ`` ဖြစ်သည်။ ထိုစေတီကို ဘီစီ-၃ ရာစု ဒေဝါနံပိယတိဿမင်း လက်ထက် တည်ဆောက်ခဲ့သည်။ အဝိုင်းလုံးကို ထောက်ကူပြုထားသော ရင်ပြင်ပေါ်သို့တက်ရောက်နိုင်ရန် လှေခါးထစ်များကို ထားရှိသည်။ စေတီတော်ကြီးတစ်ခုလုံးကို ကျောက်တိုင်များဖြင့် စက်ဝိုင်းသုံးခုအသွင် ထောက်ကူပြုထားသည်။ စေတီတော်သို့တက်ရောက်ဖူးမျှော်ရန် အဓိကဝင်ပေါက်ကို တောင်ဘက်၌

၁။ Charten

၂။ Dome

၃။ The Art and Architecture of India, by Benjamin Rowland. p.210.

၄။ Dagoba

၅။ Yasti

ထားရှိသည်။ တောင်ဘက်၌ဝင်ပေါက်ထားရှိခြင်းသည် ကောင်းကင်၌ နေအမြင့်ဆုံးရှိနေချိန်နှင့်လည်း ကောင်း၊ ဗုဒ္ဓမြတ်စွာဘုရား သဗ္ဗညုတဉာဏ်တော်ရရှိချိန်ကိုလည်း ကောင်း၊ ရည်စူး ထားရှိခြင်း ဖြစ်သည်ဟု~~လည်း ကောင်း~~ ဆိုကြသည်။

အခြားထင်ရှားသော စေတီတော်တစ်ဆူမှာ အနုရာဓပုရမြို့ရှိ ``ရူဝမ်ဝါလီစေတီ'' ဖြစ်သည်။ ယင်းစေတီတော်ကို ဒုဋ္ဌဂါမဏိမင်း (ဘီစီ-၁၀၁-၇၇) လက်ထက်တွင် တည်ဆောက်ခဲ့သည်၊ ဝိုင်းလုံးသောအပိုင်း၏အချင်းသည် ၂၅၄ ပေရှိသည်။ စေတီတော်၏ဉာဏ်တော်အမြင့်မှာ ပေ ၁၈၀ ရှိသည်။ သီဟိုဠ်စေတီတော်အများစုကဲ့သို့ ``ရူဝမ်ဝေလီစေတီတော်'' တွင် ဓါတ်တော်များကို အဝိုင်းလုံးပုံအတွင်းရှိ အခန်းတစ်ခုထဲတွင် ထားရှိသည် ``မဟာဝံသကျမ်း'' အရ ယင်းဓါတ်တော်အခန်းတွင် ရတနာများ ဖြင့်ပြီးသည့် ဗောဓိပင်ပါရှိကြောင်းနှင့် ယင်းအခန်းကို ခြေလေးချောင်း ပါတီရစ္ဆာန်များနှင့် ပန်းပုံများဖြင့် ရေးဆွဲတန်ဆာဆင်ထားကြောင်း သိရသည်။

ဤစေတီတော်ကို စတုရန်းပုံရင်ပြင်နှစ်ဆင့်ပေါ်၌ တည်ဆောက်ထားသည်။ ဤစေတီတော်၏အရပ်လေးမျက်နှာ ထောင့်များတွင် သီဟိုဠ်စေတီဗိသုကာသဘောအရ မြတ်စွာဘုရားအား ပူဇော်ရန်အတွက် လှူဘွယ်ဝတ္ထုတင်သောစင်[၁] (ဝါဟာလ်ကာဒါစ်) များရှိသည်။[၂]

အင်ဒိုနီးရှားနိုင်ငံ ဂျာဗါးကျွန်းမှ စေတီများ

အင်ဒိုနီးရှားနိုင်ငံ ဂျာဗါးကျွန်းတွင် မဟာယာန ဗုဒ္ဓဘာသာ စေတီတော်များကို တွေ့နိုင်ပါသည်။ ခရစ်နှစ် ၈-ရာစုတွင် ဆုမာတြာကျွန်း၌ အလွန်အင်အားကောင်းသော ``ရှလန်ဒရာ'' မင်းဆက်များ အုပ်စိုးမှုကြောင့် ဂျာဗါးကျွန်းအလယ်ပိုင်းဒေသတွင် မဟာယာနစေတီများကို တည်ဆောက်ခဲ့ကြသည်။

၁။ Wāhalkadas

၂။ The Art and Architecture of India, by Benjamin Rowland. p. 212.

ဝိ ၄

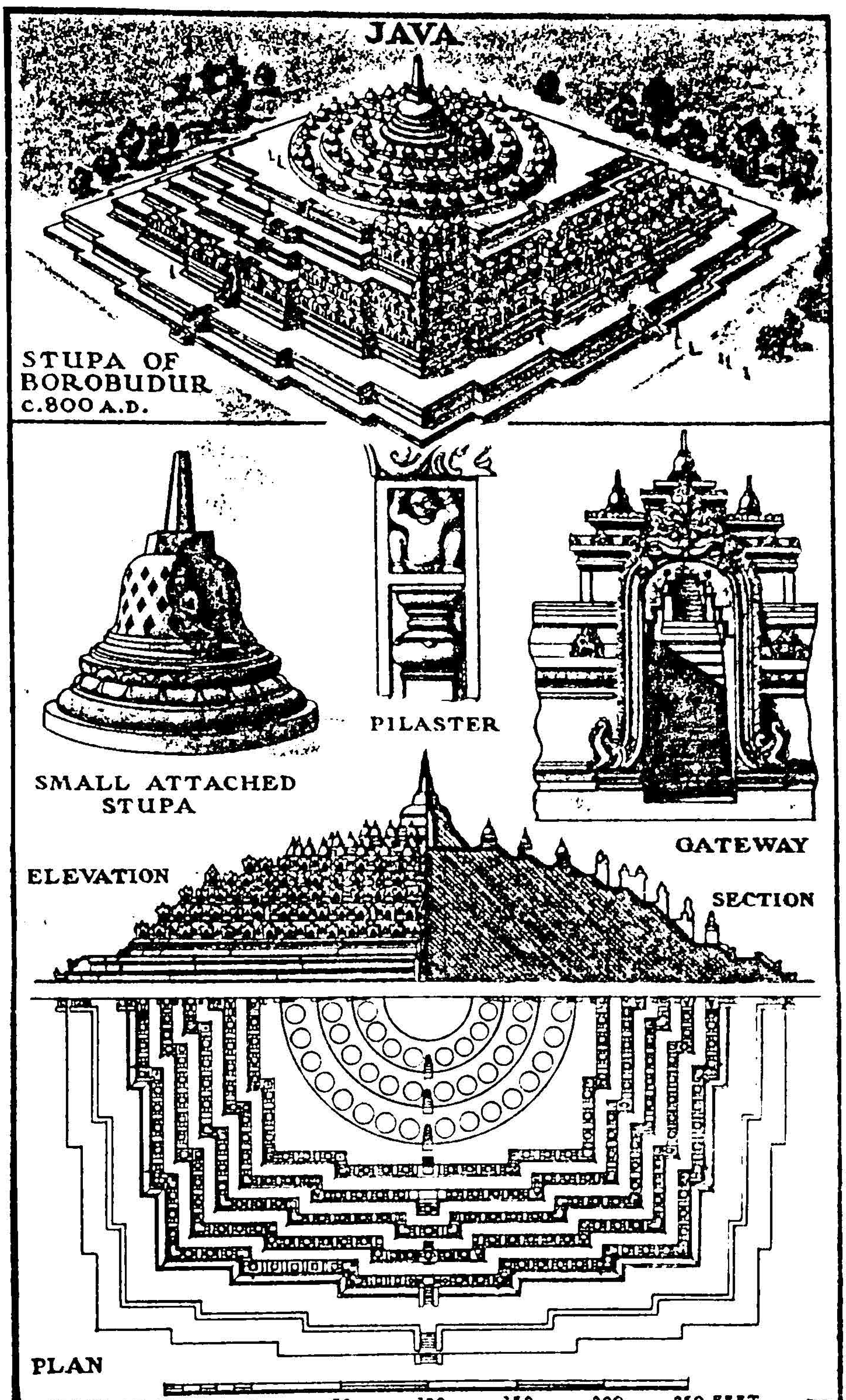
JAVA
STUPA OF
BOROBUDUR
c.800 A.D.
SMALL ATTACHED
STUPA
PILASTER
GATEWAY
ELEVATION
SECTION
PLAN
SCALE OF 50 0 50 100 150 200 250 FEET
P.B

ဂျာဗါးကျွန်းအလယ်ပိုင်း၌ အလွန်ထင်ရှားသော မဟာယာန ဗုဒ္ဓဘာသာစေတီတော်တစ်ဆူမှာ ခရစ်နှစ် ၈-ရာစုကတည်ဆောက်ခဲ့သော "ဗောရောဗုဒေါ်" စေတီတော်ဖြစ်သည်။ ယင်းစေတီတော်ကို တောင်ကုန်း ငယ်တစ်ခု၏ထိပ်တွင် တည်ဆောက်ထားသည်။ စေတီတော်၏ အောက်ခြေပုံစံသည် စတုရန်းပုံဖြစ်၍ အနားတစ်ဖက်စီ၏ အလျားသည် ၁၂၃-မီတာရှိသည်။ ယင်း စတုရန်းပုံအထက်တွင် ပဉ္စယာအဆင့်လေးဆင့်ပါရှိသည့် ထုချွန်ပုံအဆောက်အအုံရှိ သည်။ ပဉ္စယာအဆင့်တစ်ခုစီတွင် လက်ရန်းများပါရှိသည်၊ လက်ရန်းများ၏ နံရံသည် ၃-ကီလိုမီတာခန့်ရှည်လျား၍ ယင်းတွင် ရုပ်ကြွပေါင်း ၁၄၆၀-ခုနှင့် ဗုဒ္ဓရုပ်ထုတော်ပေါင်း ၄၃၂-ဆူတို့ဖြင့် တန်ဆာဆင်ထားသည်။

ထုချွန်ပုံအဆောက်အအုံ၏အပေါ်တွင် အထက်သို့သေးငယ်၍ မြင့်တက် သွားသော စက်ဝိုင်းပုံ ပဉ္စယာသုံးဆင့်ပါရှိသည်။ ယင်းအဆင့်များတွင် ဗုဒ္ဓ ရုပ်ထုတော်များပါရှိသည့် ခေါင်းလောင်းပုံစေတီတော် ၇၂-ဆူကို တည်ဆောက် ထားသည်။ စေတီကြီး၏ထိပ်ဆုံး၌ မြင့်မြတ်သောအမှန်တရား သို့မဟုတ် နိဗ္ဗာန်၏ အဓိပ္ပါယ်ကိုဖော်ဆောင်သော လိုက်ခေါင်းပိတ် ဗဟိုစေတီတော်တစ်ဆူရှိ၍ ယင်းသည် မြေပြင်မှ မီတာ ၃၀-အကွာတွင်တည်ရှိပါသည်။

အင်ဒိုနီးရှားနိုင်ငံ၌ ထွန်းကားခဲ့သော ဗုဒ္ဓဘာသာသည် မဟာယာန ဗုဒ္ဓဘာသာဖြစ်သည်။ မဟာယာန ဗုဒ္ဓဘာသာသည် ဂျာဗါးကျွန်း၌ ဂါထာမန္တရားများကို ရွတ်ဖတ်ပူဇော်ရသော ဂျာဗါးဟိန္ဒူတန္တရဝါဒနှင့် ရောထွေးနေခဲ့သည်။ ဗေါရောဗုဒ္ဓါစေတီတော်၌ ယင်းယုံကြည်မှုနှစ်ခု ရောနှောနေမှုကို ရောင်ဝံ့ကျောက်တုံးများနှင့် အမွှမ်းတန်ဆာများတွင် ရောင် ပြန်ဟပ်လျက်ရှိနေသည်။

စေတီတော်ကြီးတွင် အဓိကအားဖြင့် အဆင့်သုံးဆင့်ပါရှိရာ ယင်းတို့ သည် ဘုံသုံးဆင့်ကိုဖော်ဆောင်ထားသည်၊ ကာမဘုံကိုရည်ညွှန်းသော အောက်ခြေ အဆင့်တွင် ဒုမ်းသာသုခဘုံနှင့် ငရဲကျရောက်ပုံများကိုဖော်ပြသည့် ရုပ်ကြွများ ရှိသည်။ ရူပဘုံကိုရည်ညွှန်းသော ဒုတိယအဆင့်တွင် စတုရန်းပုံပဉ္စယာအဆင့်လေးဆင့် ပါရှိရာ ယင်းတို့ကို ထောင်ပေါင်းများစွာသော ရုပ်ကြွများဖြင့် တန်ဆာဆင် ထားသည်။ အရူပဘုံကို ရည်ညွှန်းသော နောက်ဆုံးအဆင့်၌ ဗဟိုစေတီကိုဝိုင်းရံလျက် ရှိကြသော စေတီကလေးများပါရှိသည့် ဗဟိုတူစက်ဝိုင်းအဆင့်သုံးခုတို့ပါဝင်သည်။

ဗောရောဗုဒ္ဓါစေတီတော်သို့ တက်ရောက်ဖူး မျှော်နိုင်ရန် ကိုယ်ပုခ အလှူး ခေါင်း ပုံများ ဖြင့် တန်ဆာဆင်ထား သော ... လေး ခု ပါရှိသည်။ ဘုရား ဖူး များ သည် စေတီ တော် ... ရောက်လိုပါက အရှေ့ ဘက်မုခ်ဝမှ တက်ရောက်ရ၍ ပထမဆင့်သို့ ရောက် သော မိမိ၏လက်ဝဲဘက်သို့ လှည့်ပြီး နောက် အပေါ်တဆင့်ပြီး တဆင့်သို့ ဆက်လက်တက် လှေ့ရှိရာ စေတီ တော် ကြီး သည် အစဉ်အမြဲဘုရား ဖူး ၏လက်ယာဘက်၌ ရှိ နေပါသည်။ ဤကဲ့သို့ စေတီတော် ကို လက်ယာရစ်လှည့်ပတ်ခြင်း ဖြင့် ရုပ်ကြွများ ကို အစီအစဉ်တကျ တွေ့မြင်ရမည် ဖြစ် ပေသည်။

ဘုရား ဖူး သည် စေတီ တော်အား (၁၀) ပတ် ပတ်၍တက်ရပါမည် တခမ်းတနားကြောက်တွင် ဗုဒ္ဓမြတ်စွာဘုရား၏ ဘဝကို ဖွင့်ပြ တော်မူသည်မှ ဝမ္ စကြာတရား ဟော တော်မူသည်အထိကို ဖော်ပြသော ရုပ်ထုများ နှင့် ဖေါ်ပြ သင့် ဘုရား လောင်း ၏ အတိတ်ဘဝဖြစ်စဉ်များ ကို ဖော်ပြ သော ရုပ်ကြွများ ဖြင့် တန်ဆာဆင်ထား သည်။ အရှေ့ပဘုံအဆင့်ထိ နံရံများ နှင့် လက်ရန်းများတွင် မဟာယာန ဗုဒ္ဓဝင်အလိုအရ သိဒ္ဓတ္ထမင်း သား က သဗ္ဗညုတဉာဏ် တော်ရရှိ ရေး အတွက် ဘုရား လောင်း နှင့် မေတ္တယျဘုရား တို့ တွေ့ဆုံခန်း များ ကို ဖေါ်ပြသည့် ရုပ်ကြွ ပေါင်း (၄၆၀) ကို တွေ့မြင်နိုင်ပါသည်။ အထက်အရှေ့ပဘုံ အဆင့်သို့ ရောက် သော အခါ နံရံများ နှင့်လက်ရန်း များ ပေါ်၌ အမွှမ်း တန်ဆာ ဆင်မှုများ လုံး ဝမရှိ တော့ဘဲ၊ မိုး ကောင်း ကင်နှင့် ပတ်ဝန်း ကျင် ကျောက်တုံး များ ကိုသာ တွေ့မြင်ရပေမည်။ အင်ဒိုနီး ရှား နိုင်ငံတွင် မြန်မာနိုင်ငံမှ စေ တီ တော်များ နှင့် ထပ်တူထပ်မျှ တူညီသော စေတီ တော်များ မရှိ ကြောင်း လေ့ လာရ ပေသည်။ ၁

ထိုင်း နိုင်ငံမှ စေတီ တော်များ

ထိုင်း နိုင်ငံရှိ စေတီ တော် ဗိသုကာလက်ရာတွင် ကနဦး ၌ အိန္ဒိယ လက်ရာများ ရှိ၍ နောင်း ခေတ်တွင် ခမာလက်ရာနှင့် မြန်မာလက်ရာများ ရှိ ကြောင်း ကို တွေ့ရှိရသည်။

ကမ္ဘောဒီး ယား လွှမ်း မိုး မှုအောက်တွင်ရှိခဲ့ သော လေ့ဗုရီ ၂ ဒေသရှိစေတီများ သည် ၁၀-၁၁ ရာစုက တည် ဆောက်ခဲ့ သော အင်ကောဝတ် ဒေသမှ အဆောက်အအုံများ နှင့် သဏ္ဍာန်တူညီသည်။ လေ့ဗုရီရှိ "မဟာဓါတု စေ တီ" ၃ သည် ခမာလွှမ်း မိုး မှုအောက်တွင်တည်ဆောက်ခဲ့ သော ထိုင်း လက်ရာ

၁။ The Culture of South-East Asia, by Reginald Le May. p. 98.

၂။ Lopburi

၃။ Wat Mahadhatu

စေတီတော်တင်သူဖြစ်သည်။ ယင်းတွင် "သိခါရ" နှင့် အာရုံခံတို့ပါရှိလေသည်။ သိခါရသည် အင်ကောဂဝ်ဘုရားကျောင်း ထိပ်ပိုင်းနှင့် ဆင်တူသည်။ မုခ်ထိပ်များတွင် မီးတောက်မီးလျှံပုံ တန်ဆာဆင်မှုများ ပါရှိသည်။[၁]

အခြားထိုင်း ဗိသုကာလက်ရာ စေတီတော်တစ်ဆူမှာ လန်ပန်ဒေသရှိ "ဝပ်ကူကတ် စေတီ"[၂] ဖြစ်သည်။ ထိုစေတီတော်ကို မွန်ဘုရင် ဒိဿရာဇာ (ခရစ်နှစ် ၁၁၂၀-၅၀) က တည်ဆောက်ခဲ့သည်။ ဤစေတီတော်သည် သီရိလင်္ကာနိုင်ငံရှိ "သတ်မဟာပရာစက် စေတီ" နှင့်လည်းကောင်း၊ ခမောဘုရားကျောင်းနှင့်လည်းကောင်း တူညီသည်။ ယင်းတွင် အထက်သို့သေး ငယ်၍ မြင့်တက်သွားသော ပဉ္စယာအဆင့် ငါးဆင့်ပါရှိ၍ အဆင့်တိုင်း၏လိုဏ်ငယ်များတွင် ဒွါရဝတီလက်ရာ ဗုဒ္ဓမတ်ရပ်ဆင်းတုတော်များ ပါရှိလေသည်။

ထိုင်းနိုင်ငံ မြောက်ပိုင်း ဇင်းမယ်ဒေသရှိ "ဝပ်ချက်ရုံစေတီ"[၃] သည် ပုဂံမြို့မှ မဟာဗောဓိ စေတီတော်ပုံကို အတုယူ၍တည်ဆောက်ထားသည်။ ယင်းစေတီတော်ကို ပုဂံမြို့သို့ ခရစ်နှစ် ၁၂၉၀ က အလည်အပတ်ရောက်ရှိခဲ့သော ထိုင်းဘုရင် "မင်းရဲ"[၄] က လည်ပတ်ပြီးနောက် မကြာမီကာလတွင် တည်ဆောက်ခဲ့ခြင်းဖြစ်သည်။[၅] ဘုရင်မင်းရဲသည် မြန်မာပန်းပညာသည်များကို ထိုင်းနိုင်ငံသို့ ခေါ်ဆောင်သွားခဲ့သဖြင့် ထိုဝပ်ချက်ရုံ စေတီတော်ကို မြန်မာပညာရှင်များက ဦးဆောင်၍ တည်ဆောက်ခဲ့သည်ဟု ယူဆရပေသည်။

ခရစ်နှစ် ၁၃၅၀ မှ ၁၇၆၇ ထိ သက်တမ်းရှည်သော အာယုဒ္ဓယမြို့တော်၌ ကြွင်းကျန်ခဲ့သော စေတီတော်များတွင်[၆] ထိုင်းဗိသုကာလက်ရာ ဖွံ့ဖြိုးမှုကို တွေ့မြင်ရသည်။ ဤစေတီတော်များတွင် ကွယ်လွန်ခဲ့ကြသော ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်သူတော်စင်များနှင့် ထိုင်းဘုရင်တို့၏အရိုးပြာများကို ဌာပနာထားရှိသည်။ ယင်းထိုင်းစေတီတော်များသည် အဝိုင်းပုံသဏ္ဍာန်ရှိ၍ ခေါင်းလောင်းပုံဝိုင်း[၇] အထိ အထက်သို့သေး ငယ်၍မြင့်တက်သွားသော အဝိုင်းကွင်းများ ပါရှိသည်။ စေတီ၏ထိပ်ပိုင်းသည် ချွန်၍သေး သွယ်သွားပြီး၊ ကြက်သွန်ဥသဏ္ဍာန်ဖြင့် အဆုံးသတ်ထားလေသည်။

၁။ The Art and Architecture of India, by Benjamin Rowland, p. 250.

၂။ Wat Kukut

၃။ Wat Chet Yot

၄။ Mon Rai

၅။ The Art and Architecture of India, by Benjamin Rowland, p. 257.

၆။ Prachedis

၇။ Bell-shaped dome

ကိုင်း စေတီတော်ကို မြန်မာနှင့်သီဟိုဠ်လက်ရာများကို မှီးယူ၍ တည်ဆောက်ထားကြပေသည်၊ စက်ဝိုင်းကွင်း အောက်ခြေနှင့် ခေါင်းလောင်းပုံသည်၊ သီဟိုဠ်မှ စေတီတော်ကိုမှီးထား၍ စေတီတော်၏ထိပ်ဆုံး ပိုင်းချွန်သည် မြန်မာစေတီတော်များ၏ပုံကို မှီးယူထားကြောင်း သိရပေသည်။[၁]

၁။ The Art and Architecture of India, by Benjamin Rowland p. 252.

၁၂။ နိဂုံး

စေတီပုထိုးများ ပုံသဏ္ဍာန်အဆင့်ဆင့် ပြောင်းလဲလာပုံကို ယေဘုယျအားဖြင့် တင်ပြပြီး ဖြစ်ပါသည်။ မြန်မာနိုင်ငံရှိ စေတီပုထိုး ပုံသဏ္ဍာန်များမှာ အိန္ဒိယလက်ရာများ ပါဝင်နေကြောင်း လေ့လာတွေ့ရှိရပါသည်။ တရုတ်လက်ရာ အနည်းငယ်ကိုလည်း တွေ့ရပါသည်။

မြန်မာတို့၏ မူလစေတီပုံစံများသည် ရိုးရိုး ရှင်းရှင်း ဖြစ်ကြသော်လည်း နောက်ပိုင်းတွင် မြန်မာ့ပန်းပညာသည်များ၏ လက်ရာပြောင်မြောက်မှုကြောင့် ပစ္စယာများ၊ ဖေါင်းရစ်များ၊ နတ်လှေခါးများ၊ စေတီရံများ၊ ပစ္စယာထောင့်များတွင် ကလသာအိုးခေါ် အမြိုက်အိုးများ၊ ကြာအိုးများနှင့် ခန့်ငြားဆန်းပြားလာပါသည်။ မြန်မာ့ယဉ်ကျေးမှုအနုပညာ၏ကြွယ်ဝမှုကို စေတီတော်များ၌ တွေ့မြင်ရသည်။ မြန်မာစေတီပုထိုးများ၏ပုံသဏ္ဍာန် မူလဇစ်မြစ်သည် မဇ္ဈိမဒေသမှ ပေါက်ပွါးလာခြင်းဖြစ်သော်လည်း၊ သရေခေတ္တရာခေတ်မှ ယခုမျက်မှောက်စေတီအထိ ပုံသဏ္ဍာန်ပြောင်းလဲဆန်းကြယ်လာခြင်းမှာ မြန်မာတို့၏ကြံရည်ဖန်ရည်ဖြင့် အနုပညာလက်ရာမြောက်အောင်ဖွမ်းဆောင်မှုကြောင့်ပင်ဖြစ်သည်။

ထို့ကြောင့် မြန်မာ့စေတီပုထိုး ပုံသဏ္ဍာန်လက်ရာများသည် အရှေ့တောင်အာရှနိုင်ငံများရှိ စေတီပုထိုး ပုံသဏ္ဍာန်များနှင့် အသေးစိတ်တွင် မတူကြောင်း လေ့လာတွေ့ရှိရပါသည်။ မဇ္ဈိမဒေသမှ စေတီတော်များတွင်ကျောက်ဆစ်ရုပ်တု ရုပ်ကြွများဖြင့် တန်ဆာဆင်ထားသော အရံအတားများနှင့် တုရိုဏ်တိုင်များအစား မြန်မာနိုင်ငံ၌ စောင်းတန်းနှင့် မုခ်ပြဿဒ်များကိုသစ်သားပန်းပုဖြင့် လက်ရာမြောက်စွာ ခြယ်လှယ်ထားသည်ကို တွေ့ရသည်။

သီဟိုဠ်ကျွန်း၌ကား ယခုတိုင်အောင် ဓါတ်တော်တိုက်ဖြစ်သည့် ဓါတုဂဗ္ဘကို သပိတ်မှောက်အထက်၌ တည်ဆောက်နေသေး၏။ မြန်မာတို့သည် စေတီလုံး၏ ပြေပြစ်မှုကိုရည်ရွယ်၍ အချိုးကျကျ အထက်ပိုင်းသို့ သွယ်ပျောင်းသေးငယ်စွာ ဆောက်လုပ်ကြ၏။ ယိုးဒယားမှ အချိုးသော သေးသွယ်မြင့်မားသည့်စေတီတော်များကဲ့သို့ ရှည်လျားသောအထွတ်များ တပ်ဆင်ခြင်းလည်း မပြုကြချေ။ သို့သော် သာသနာတော်ထွန်းကားရာ အခြားနိုင်ငံများသည်လည်း မိမိတို့ဒေသ၏ ကြွယ်ဝပေါများသော သဘာဝဂေဟပစ္စည်းများကိုလိုက်၍လည်းကောင်း၊ အနုပညာများ တိုးတက်သည်နှင့်အမျှလည်းကောင်း ဘုရားပုထိုးများကို အံ့မခန်း ဖန်တီးတည်ဆောက်ကြကြောင်း မှတ်သားရပေသည်။

မြန်မာစေတီပုထိုးများတွင် မည်ကဲ့သို့ပင် အိမ်နီးနားချင်းနိုင်ငံများ (အိန္ဒိယနှင့် တရုတ်) ၏လက်ရာများ ရှိစေကာမူ မြန်မာ့ဟန် မြန်မာ့မှုများ ဖြင့်တည်ဆောက်ထားကြကြောင်း ထင်ရှားစွာ လေ့လာတွေ့ရှိနိုင်ပါသည်။

ကျမ်းကိုးစာရင်း

၁။ ကျောင်းကန်ဆရာတော်ဘုရားကြီး။ ငါးရာ့ငါးဆယ်ဇာတ်ဝတ္ထု၊ တတိယအုပ်။ ရန်ကုန်၊ သုဓမ္မဝတီစာပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၃၂၁။

၂။ တိုက်စိုး။ ယဉ်ကျေးမှုအထိမ်းအမှတ်များ။ ရန်ကုန်၊ စာပေဗိမာန်၊ ၁၉၈၆။

၃။ ပြည်ထောင်စုမြန်မာနိုင်ငံ ဗုဒ္ဓသာသနာအဖွဲ့။ တိပိဋက-မြန်မာ အဘိဓါန်၊ စ-ဝဂ်၊ အတွဲ-၇။ ရန်ကုန်၊ ၁၉၇၀။

၄။ မောင်မောင်သိုက်၊ ဦး။ ရွှေတိဂုံသုတေသနစာစောင် (၁)၊ ပြုစုသူ ဦးမောင်မောင်သိုက်နှင့်အခြားနှစ်ဦး။ ရန်ကုန်၊ မြန်မာနိုင်ငံသမိုင်းကော်မရှင်။

၅။ မြန်မာနိုင်ငံဘာသာပြန်စာပေအသင်း။ မြန်မာ့စွယ်စုံကျမ်း၊ အတွဲ-၃။ ရန်ကုန်၊ စာပေဗိမာန်၊ ၁၉၈၆။

၆။ မြန်မာနိုင်ငံဘာသာပြန်စာပေအသင်း။ မြန်မာ့စွယ်စုံကျမ်း နှစ်ချုပ်။ ရန်ကုန်၊ စာပေဗိမာန်၊ ၁၉၈၇။

၇။ ရွှေဥမင်ဆရာတော်။ ဌာပနာပုံကျမ်း၊ ပြုစုသူ ရွှေဥမင်ဆရာတော်နှင့် တောင်ဖီလာဆရာတော်။ ရန်ကုန်၊ သာသနာရေးဦးစီးဌာန၊ ၁၉၈၈။

၈။ ဝိစိတ္တသာရာဘိဝံသ၊ တိပိဋကဓရဆရာတော် ဦး။ နိုင်ငံတော် ဗုဒ္ဓသာသနာ မဟာဗုဒ္ဓဝင်၊ ပဉ္စမတွဲ။ ရန်ကုန်၊ သာသနာရေးဦးစီးဌာန၊ ၁၉၈၁။

၉။ အဂ္ဂဓမ္မာဘိဝံသ၊ အဘယာရာမဆရာတော် ဦး။ ဝိသုဒ္ဓါရုံ အဘိဓါန် နိဿယသစ်။ ရန်ကုန်။

နှိုင်းခြား စာအုပ်များ

1. Aung Thaw, U. Historical Sites in Burma. Rangoon.
2. Brown, Percy. Indian Architecture. Bombay, D.B. Taraporavala Sons & Co., 1956.
3. Coomaraswamy, A.K. History of Indian and Indonesian Art. New York. 1927.
4. Encyclopaedia Britannica, Vol. 21. London, E.B. Ltd., 1768.
5. Encyclopaedia of Religion and Ethics, Vol. XI, ed. by James Hastings. New York, Charles S. Cribner's Sons, 1920.
6. Fergusson, J. History of Indian and Eastern Architecture. London, 1976.
7. Lu Pe Win, U. Pictorial Guide to Pagan. Rangoon, Ministry of Culture, 1955.
8. May, Reginald Le. The Culture of South-east Asia. London, George Allen & Unwin Ltd., 1954.
9. Mya, U. Votive Tablets in Burma. Rangoon
10. Nyanatiloka. Buddhist Dictionary. Colombo, Frewin & Co. Ltd., 1956.
11. Rowland, Benjamin. The Art and Architecture of India. Maryland, Penguin Books Inc., 1953.
12. Seckel, Dietrich. L'art du Buddhisme. Paris, 1973.
13. Scott O'Connor, V.C. Mandalay and other cities of the Past in Burma. Hutchinson, Lon., 1907.
14. UNESCO, Borobudur: Beauty in Peril. Paris, 1973.